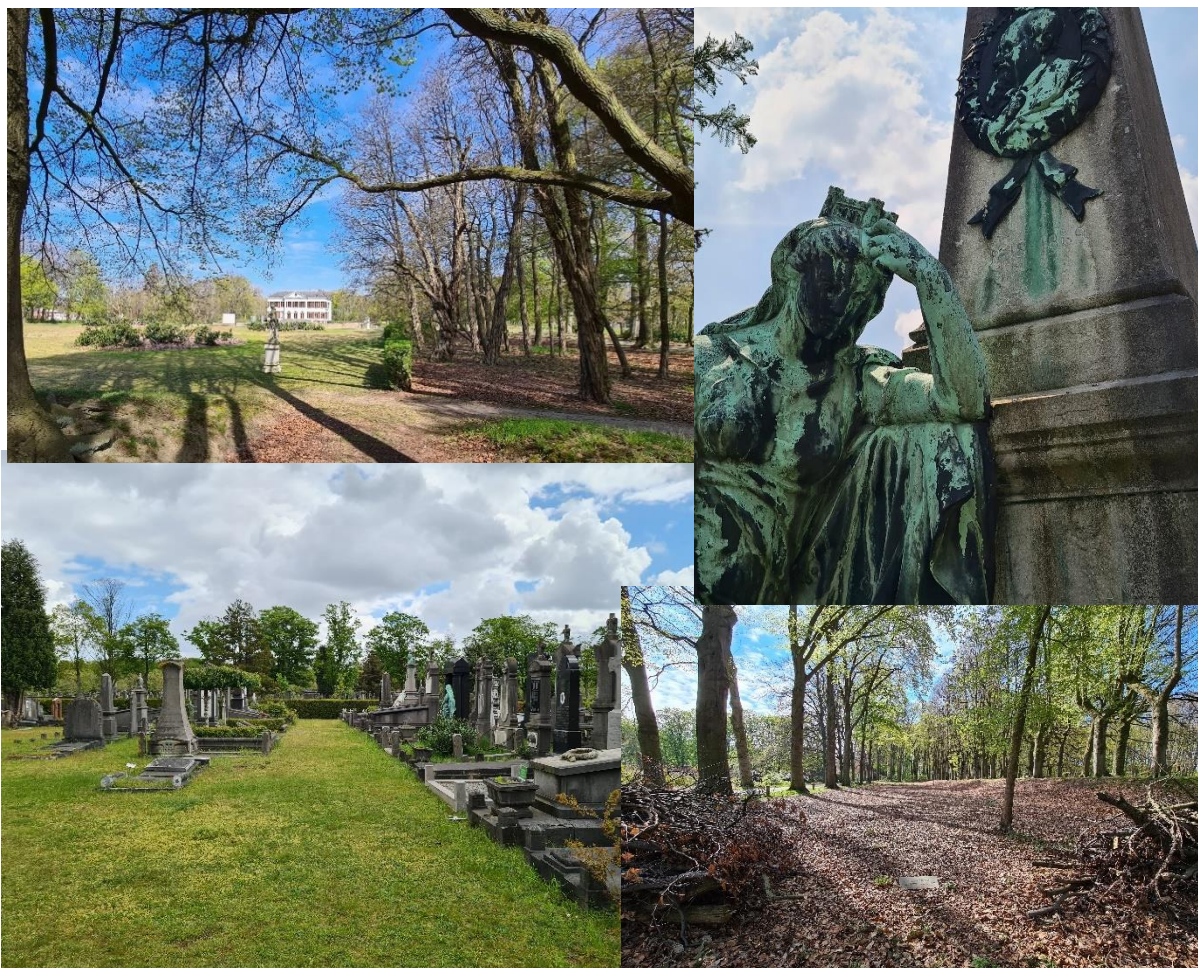

Geïntegreerd beheersplan Parkbegraafplaats Schoonselhof Antwerpen

dr. TAMARA INGELS	drs. Patrick Van den Nieuwenhof
Bart Opstaele	Ir. Ar. Katrin Berckmans
Ir. Ar. Cathérine De Bie	Tom Dorau
Datum eindrapport: 31/08/2023	
Opdrachtgever: Stad Antwerpen	
 Projecten en expertise in funeraire cultuur Schrieksesteenweg 113 2580 Putte Ondernemingsnr.: BE0820.134.109 www.intro-cultuur.be info@intro-cultuur.be	

Inleiding en toelichting bij de opdracht

De Schoonselhofbegraafplaats in Antwerpen geldt terecht niet alleen als één van de grootste begraafplaatsen in Antwerpen, maar ook één van de mooiste op vlak van erfgoed, natuur en grafkunst. Niet toevallig horen we dan ook vaak de vergelijking met de Père-Lachaise begraafplaats in Parijs. Met zijn meer dan 84 hectare is het Schoonselhof ook een enorm monument in oppervlakte, waar heel uiteenlopende beheersproblematieken samenkomen in het alledaagse beheer. Bijgevolg hebben we te maken met een begraafplaats die haar beheerders voor een enorme complexiteit en uitdaging stelt. Deze uitdagingen zijn ook de reden dat dit beheersplan werd opgemaakt.

Vandaag wordt er vanuit diverse decreten gevraagd naar een screening rond het erfgoed – en in het bijzonder het funerair erfgoed. Het Schoonselhof heeft een rijk patrimonium aan erfgoed, gaande van bouwkundig, landschappelijk tot funerair (en een kleine fractie archeologisch). Daarenboven is het Schoonselhof een groene long voor Antwerpen, letterlijk een levende begraafplaats, waar deze contexten allemaal samenkomen.

Dit beheersplan is geen voorstel tot nieuw beheer dat nog niet tot stand kwam. De Stad Antwerpen en alle betrokken diensten leverden de voorbije decennia al enorme inspanningen om het Schoonselhof zo goed mogelijk te beheren. Dit plan bouwt dus ook al verder op de vele ‘good practices’ die vandaag al worden toegepast, maar die nu in dit plan verder werden beschreven, uitgewerkt en vastgelegd voor de komende looptijd van dit beheersinstrument.

Het plan volgt het format van beheersplannen voor Onroerend Erfgoed, vermits dit plan nu ook aan het Agentschap Onroerend Erfgoed zal worden voorgelegd. Daarnaast is er ook rekening gehouden (via actualisatie) met alle beheersplannen die van kracht zijn voor het Schoonselhof, gaande van de plannen voor Kasteel en Neerhoeve, als het Natuurbeheersplan.

Dit plan vertrekt voor zijn beheersplan vanuit de primaire functie van het Schoonselhof vandaag als begraafplaats waar funerair erfgoed aanwezig is. Het beheer hiervoor werd grondig uitgewerkt, de relatie met de andere beheersplannen werd onderzocht – weliswaar vanuit de bril van de noden en problematieken van funerair erfgoed en het daaraan gekoppelde specifieke beheer. Het plan stelde de opmakers en alle betrokkenen voor flinke uitdagingen, want een dergelijk grote context is in Vlaanderen bijzonder zeldzaam.

Het beheersplan dat hier voorligt heeft tot doel het erfgoed dat in samenspraak met Vlaanderen beheerd moet worden in kaart te brengen. Het plan heeft echter ook een andere functie: het is ook een broodnodige stap, zodat duidelijk kan worden welk erfgoed in samenspraak met Vlaanderen beheerd wordt en welk erfgoed binnen de Stedelijke context lokaal beheerd wordt. Dit plan neemt nu de focus op het allerhoogste niveau, maar zal zeker ook verder doorwerken naar beheersacties op lokaal – stedelijk – niveau. Dit plan is dus zeker geen eindpunt, maar een verdere stap in een wandeling die al sinds 1911 – de datum van aankoop van het terrein – bezig is. We hopen dat dit plan een goede stafkaart kan zijn voor een volgend stuk van de wandeling.

Laat het ons niet verzwijgen: een meesterwerk, als het park van Schoonsel, vergt de gewetensvolle zorg om op esthetische wijze te worden onderhouden. Dat het een toonbeeld worde van keurigheid en verfijnden, gelouterden smaak¹.

¹ Quote van Schepen Frans Van Kuyck in een opiniestuk net na aankoop van het Schoonselhof, in, De Nieuwe Gazet 3-12-1911.

Inhoudstafel

Inleiding en toelichting bij de opdracht	2
Inhoudstafel	4
1. IDENTIFICATIE.....	10
1.1. Doel van het plan.....	10
1.2. Identificatie/afbakening	11
1.2.1. Situering van het beschermd erfgoed	11
1.2.2. Kadastrale gegevens.....	16
1.2.3. Planologische bestemming.....	19
1.2.3.1. Gewestplan.....	19
1.2.3.2. Ruimtelijk structuurplan Vlaanderen – Beleidsplan Ruimte Vlaanderen.....	20
1.2.3.3. Ruimtelijk Structuurplan Provincie Antwerpen – Beleidsplan Ruimte Provincie Antwerpen	22
1.2.3.4. Masterplan Stad Antwerpen	25
1.2.4. Juridisch en beleidsmatig kader	27
1.2.4.1. Eigendom en beheer	27
1.2.4.2. Beschermd erfgoed	28
1.2.4.3. Bouwkundig.....	33
1.2.4.3.1. Funerair	34
1.2.4.3.2. Archeologie	34
1.2.4.3.3. Landschappelijk	35
1.3. Conclusies bij hoofdstuk identificatie	36
2. HISTORISCHE NOTA	37
2.1. Korte schets/samenvatting van de historiek van de site	37
2.2. Historische nota.....	39
2.2.1. De private geschiedenis: het kasteeldomein	39
2.2.1.1. Analyse van historische kaarten: het kasteeldomein.....	41
2.2.1.2. Ferrariskaart (18 ^{de} eeuw).....	41
2.2.1.3. Plan uit 1809 (Felixarchief).....	42
2.2.1.4. Atlas der buurtwegen (1841).....	43
2.2.1.5. Vandermaelen kaarten (1846-1854)	44
2.2.1.6. Popp kaarten (1842-1879).....	45
2.2.2. De openbare geschiedenis: parkbegraafplaats Schoonselhof	46
2.3. Conclusies historische nota	66
3. INVENTARISATIE	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.

- 3.1. Algemeen..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
- 3.2. Aanleg en inrichting..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.2.1. Toegangen en infrastructuur..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.2.1.1. De verschillende toegangspoorten..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - Toegangen Krijgsbaan (2) **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - Toegangen Legerstraat (2) **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - Toegankelijkheid van de begraafplaats voor bezoekers (openingsuren) **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.2.1.2. Parkeren en verkeer **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.2.1.3. Meubilair **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.2.1.4. Verhardingen en wegenissen **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.2.1.5. Omheiningen **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
- 3.3. Informatie: informatieborden, plannen en informatiekkanalen **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.3.1. Algemene informatie: hoofdingang **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.3.2. Algemene plannen..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.3.3. Perkgerelateerde informatie (primaire informatie). **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.3.4. Graf-gerelateerde informatie (primaire informatie) **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.3.5. Andere informatie (secundaire en tertiaire functies) **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
- 3.4. Bouwkundig erfgoed **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.1. Toegangsgebouw en toegangspoort(hoofdingang begraafplaats) . **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.1.1. Historische foto's (archieven)..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.1.2. Beschrijving huidige toestand: opgelet restauratie lopend in 2022 **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.1.2.1. Toegangspoorten **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.1.2.2. Portiersgebouwtje..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.2. Wachtplaats..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.2.1. Foto's archieven **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.2.2. Beschrijving huidige toestand **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.3. Schuilhuisjes **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.3.1. Ligging op kaart (situatie 2021) **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.3.2. Foto's archieven **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.3.3. Beschrijving huidige toestand **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.4. Crematorium en technische ruimtes..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 3.4.4.1. Foto's archieven **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**

3.4.4.2.	Beschrijving huidige toestand	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.4.4.2.1.	Hoofdgebouw	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.4.4.2.2.	Gebouw met technische ruimten.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.4.5.	Neerhoeve en stelplaats groendienst	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.4.6.	Kasteel	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.	Landschappelijk erfgoed.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.1.	Abiotiek	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.1.1.	Bodem	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.1.2.	Reliëf.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.1.3.	Hydrografie.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.1.4.	Hydrologie	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.	Biotiek.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.1.	Actuele biologische waarderingskaart	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.2.	Flora.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.3.	Fauna	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.4.	Vogels	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.5.	Vleermuizen.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.6.	Amfibieën en reptielen.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.7.	Dagvlinders	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.8.	Libellen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.9.	Oude bomen en boomgroepen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.10.	Dreven en bomenrijen.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.11.	Hagen.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.11.1.	Functie en vormgeving van de hagen in het oorspronkelijke ontwerp	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.11.2.	Soorten.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5.2.11.3.	Locaties.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.	Archeologisch erfgoed.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.1.	Het gedeelte dat tussen 1916 en 1921 werd aangelegd als begraafplaats en nadien als hoofdbegraafplaats van de stad Antwerpen wordt gebruikt...	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.2.	Het gedeelte van de neerhoeve, het kasteel, de parktuin en het sterrenbos	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.3.	Verdwenen structuren	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.3.1.	De Schranshoeve	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.3.2.	Afgebroken bijgebouwen Neerhoeve	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.3.3.	Driebogenportiek (Sterrenbos)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.3.4.	Onbekende 19 ^e -eeuwse structuur.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.

3.6.3.5.	Het voormalige dodenhuis	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.4.	Archeologische inventaris van vondsten in de buurt.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.6.5.	Conclusie	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.	Funerair erfgoed.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.1.	De begraafplaats: een verhaal van een veranderend landschap en een sterke beeldkwaliteit per perk	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.1.1.	Perken: De eerste ingebruiknames en ontruiming van perken – analyse van lijnboeken	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.1.2.	De ontwikkeling van de begraafplaats: analyse vanuit de lucht	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.1.3.	Beeldkwaliteit?	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.1.4.	Conclusies?	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.2.	De Krijgsbegraving: een apart verhaal met externe partners...	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.3.	Bestaande methodiek van diagnose (principes en richtlijnen) bij conservatiemaatregelen van grafmonumenten	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.4.	Methodologie inventarisatie	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.7.5.	Perknota's funerair erfgoed	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
4.	ERFGOEDWAARDEN	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
4.1.	Bouwkundig.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
4.2.	Landschappelijk	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
4.3.	Archeologisch	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
4.4.	Funerair	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.	BEHEERSVISIE EN DOELSTELLINGEN.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.1.	Analyse van knelpunten en kansen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.1.1.	Knelpunten	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.1.2.	Kansen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.2.	Visievorming: ankerpunten voor het erfgoedlandschap..	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.2.1.	De begraafplaats neemt een primaire functie op voor de samenleving. Het Schoonselhof zet ook in op het volwaardig uitbouwen van de secundaire en tertiaire functies	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.2.2.	Het Schoonselhof bewaakt de beeldkwaliteit van het landschap in relatie tot haar functies: van rouwlandschap tot (funerair) erfgoedlandschap	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.2.3.	Het Schoonselhof verweeft duurzaam denken in zijn ganse werking – De Sustainable development goals 2015-2030 en het Schoonselhof als voortrekker.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.3.	Beheersvisie per onderdeel.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.3.1.	Bouwkundig.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.

- 5.3.2. Landschappelijk **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.3.2.1. Beheervisie ecologische functie **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.3.2.2. Beheervisie sociale functie **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.3.2.3. Beheervisie economische functie..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
- 5.3.3. Archeologisch **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
- 5.3.4. Beheersvisie funerair (perknota's) funerair **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
- 5.4. Doelstellingen..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.1. Bouwkundig..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.2. Landschappelijk: Ecologische beheerdoelstellingen **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.2.1. Natuurstreefbeelden **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.2.2. Leefgebieden soorten..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.2.3. Bosbalans..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.2.4. Waterhuishouding **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.2.5. Herstel structuur Sterrenbos..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.3. Archeologisch **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.4. Funerair **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.4.1. Een beheersmatige inventaris als startpunt voor maatregelen..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.4.2. Streven naar een logische volgorde van werken..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.4.3. Duurzaam restaureren is grijs waarderen **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.4.4. Het ingestorte graf: soms ook een (natuur)zegen **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.4.5. Soms moet de natuur wel gemonitord worden **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.4.6. Inventarisatie..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4.5. Zen-erfgoed **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - Bouwkundig..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - Funerair **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - Liggingsplan van de ZEN-perken (funerair): **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - Overzichtsplan per perk/ensemble: **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
- 6. MAATREGELLEN **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.1. Algemene maatregelen **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.2. Maatregelen bouwkundig **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.2.1. Kasteel **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.2.2. Neerhoeve **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.2.3. Ingangsgebouw (Van Averbek)..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.2.4. Wachtruimte (Fivez) **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**

6.2.5.	Schuilhuisjes	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.3.	Maatregelen landschappelijk	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.3.1.	Beheermaatregelen voor natuurstreefbeelden	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.3.1.1.	Soortenrijk struisgrasland (6230_ha)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.3.1.2.	Soortenrijk mesofiel grasland (rbb_hu).....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.3.1.3.	Rietland (rbbmr)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.3.1.4.	Zuur eiken-beukenbos (9120)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.3.2.	Overige beheermaatregelen landschap	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.3.2.1.	Bloemenrijk grasland (hp+)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.3.2.2.	Beheer van de dreven en bomenrijen.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
	Snoeien van bomen (reeds opgelijst in plan Arcadis bij beheermaatregelen)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.4.	Maatregelen archeologisch	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.5.	Maatregelen funerair	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.5.1.	Bestaande maatregelen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.5.2.	Verdere uitbouw maatregelenpakket voor funerair erfgoed Schoonselhof binnen het kader van dit beheersplan.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6.5.3.	Overzicht maatregelen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
7.	OPVOLGING EN EVALUATIE	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
7.1.	Algemeen erfgoedbeheer (bouwkundig, archeologisch, funerair)	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
7.2.	Opvolging Landschappelijk	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
7.2.1.	Inleiding	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
7.2.2.	Opvolging soorten	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
7.2.3.	Ontheffingen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
8.	Ter afronding	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
9.	Conclusie	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.

1. IDENTIFICATIE

1.1. Doel van het plan

Het doel van dit plan is om op een zo geïntegreerd mogelijke wijze te kijken naar de vele beheersaspecten van het Schoonselhof. Daarbij stond actualisatie (waar nodig) centraal van de reeds opgemaakte plannen voor Kasteel, Neerhoeve en natuurbeheer, naast het grondig en kwaliteitsvol uitwerken van een werkbaar beheersplan voor funerair erfgoed.

In het beheersplan wordt een visie voor het beheer van het onroerend (funerair) erfgoed uitgewerkt met als doel het vrijwaren, versterken, herstellen en/of verbeteren van de erfgoedwaarden die aan de basis van de bescherming(en) liggen. Bij de opmaak wordt echter wel (waar nodig) rekening gehouden met het funerair, landschappelijk én bouwkundig erfgoed, zodanig dat het beheersplan beantwoordt aan de voorwaarden uit het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014 (cf.III.3), naast de voorwaarden in het decreet voor lijkbezorging en begraafplaatsen (2004)

Het doel bestond erin om een erfgoedstudie op te maken die volgende criteria meekreeg:

- funeraire aspecten met o.m. visie en de planmatige exploitatie van de ruimte i.f.v. lijk- en asbezorging, het bepalen van erfgoedzones en hun beheermaatregelen;
- landschappelijk met o.m. visie en planmatig beheer van waardevol groen, bodem- en waterhuishouding;
- bouwkundig erfgoed, met o.m. actualisatie en ontwikkeling van visie en beheersmaatregelen rond bouwkundige elementen die nog niet in de eerdere beheersplannen werden uitgewerkt (waaronder vb. de wachtruimte en de schuilhuisjes)

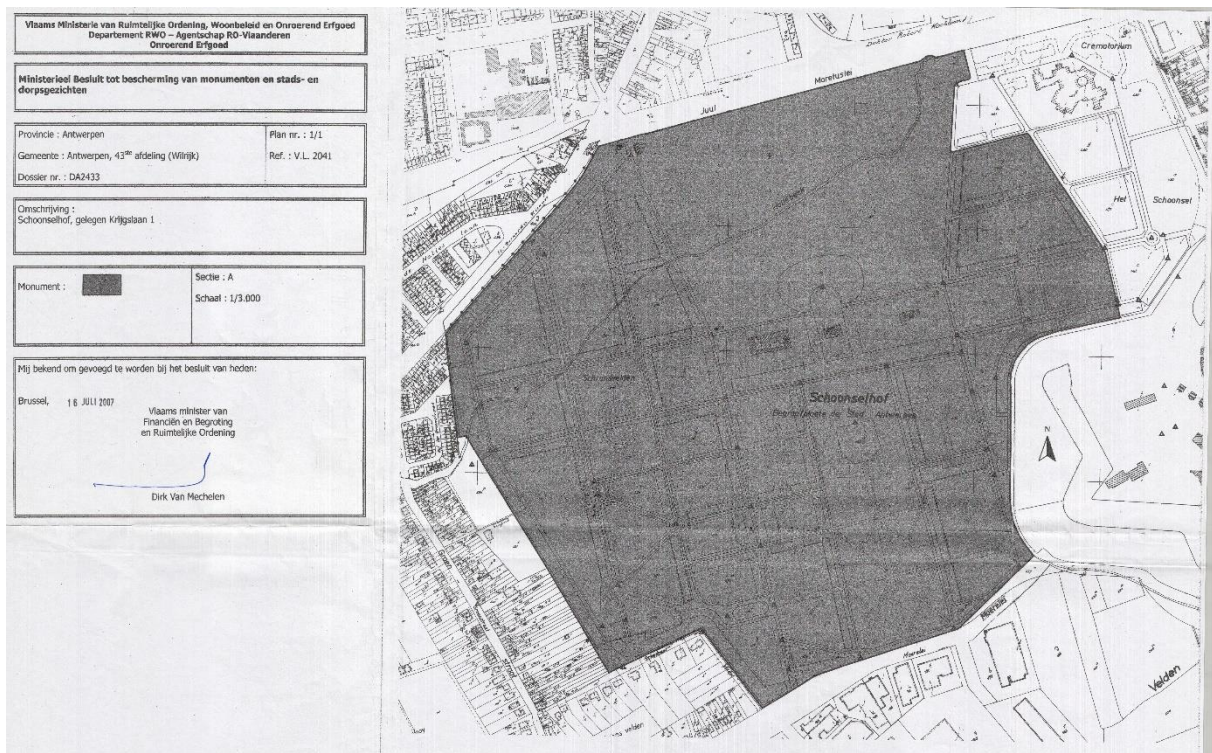
Het voorliggende beheersplan heeft tot doel een essentiële rol te vervullen:

- als leidraad bij de exploitatie van de ruimte op de begraafplaats;
- om via zonering te verduidelijken waar voor welk funerair erfgoed maatregelen en richtlijnen worden opgelegd met het oog op de instandhouding en het onderhoud van het beschermde erfgoed;
- om groenbeheer (grasland, bomen, hagen, aanplantingen, enz.) van het domein met afgestemde visie planmatig te kunnen uitvoeren;
- om gepaste maatregelen te nemen om bodem en waterhuishouding te optimaliseren;
- om reeds eerder geplande en/of opgestarte beheer- of onderhoudswerkzaamheden zoals o.m. de restauraties van bouwkundige elementen en innoverende ecologische beheermaatregelen te integreren;
- om beheerkeuzes te maken met betrekking tot de bestemming van het bouwkundig erfgoed die aansluiten bij de doelstellingen van het bestuur ;
- om de doelstellingen van het toekomstige beheer die de optimale verwezenlijking van de waarden, die aanleiding hebben gegeven tot de bescherming te omschrijven;
- om de huidige toestand weer te geven, de waarden die aan de grondslag liggen van de bescherming van het gebied te kunnen situeren, de visie op het beheer te kunnen afleiden en verantwoorden en de beheerdoelstellingen te kunnen vaststellen, beschrijven, verantwoorden en faseren;
- om in een eerste fase (inventarisatiefase) knelpunten op de raakvlakken tussen cultuurhistorische, esthetische, ecologische, educatieve en andere kwaliteiten, functionaliteiten te identificeren, zodat deze op een onderbouwde wijze kunnen worden omgezet in te nemen maatregelen ter verbetering van de kwaliteiten van het beschermde erfgoed;

- om te garanderen dat de visie op het beheer, de beheerdoelstellingen, richtlijnen, maatregelen en werkzaamheden in overeenstemming zijn met alle geldende wet-, decreet- en regelgeving;
- voor een termijn van 24 jaar. Het beheersplan kan herzien worden op gemotiveerd verzoek als de aanpassing van het beheersplan wenselijk is in het kader van een optimaler beheer van erfgoed.

1.2. Identificatie/afbakening

1.2.1. Situering van het beschermd erfgoed

Figuur 1: de perimeter van de bescherming van domein Schoonselhof. Bron: <https://besluiten.onroerenderfgoed.be/besluiten/4502/bestanden/11184>

Op het domein Schoonselhof zijn diverse aanduidingsobjecten op vlak van onroerend erfgoed te vinden:

Figuur 2: aanduidingsobjecten met betrekking tot Domein Schoonselhof. Merk ook de onmiddellijke nabijheid van Fort VII (bron: Geopunt Vlaanderen)

Onderstaand overlopen we de verschillende aanduidingsobjecten:

- Domein Schoonselhof, beschermd monument van 16-07-2007 tot heden: beschermd omwille van historische, socio-culturele en artistieke waarde (bron: <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/4190>)

Domein Schoonselhof

Beschermd monument van 16-07-2007 tot heden

ID: 4190 URI: <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/4190>

- De Krijgsbegraafplaats (vastgesteld bouwkundig erfgoed) (bron: <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/216186>)

Krijgsbegraafplaats

bouwkundig element

ID: 216186 URI: <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/216186>

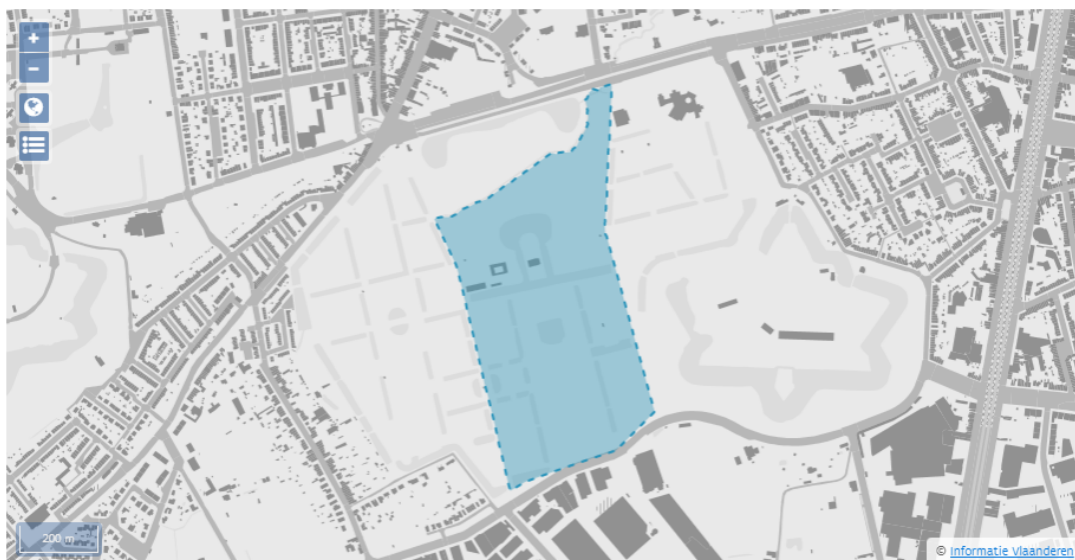

- Domein Schoonselhof met oranjerie en omgeving, beschermd cultuurhistorisch landschap van 30-12-1942 tot heden (bron: <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/7374>)

Domein Schoonselhof met oranjerie en omgeving

Beschermd cultuurhistorisch landschap van 30-12-1942 tot heden

ID: 7374 URI: <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/7374>

- Domein Schoonselhof: kasteel met neerhof: beschermd monument van 18-11-1991 tot heden:
<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/7378>

Domein Schoonselhof: kasteel met neerhof

Beschermd monument van 18-11-1991 tot heden

ID: 7378 URI: <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/7378>

- Domein Schoonselhof, vastgesteld bouwkundig erfgoed van 29-03-2019 tot heden:
<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/101594>

Domein Schoonselhof

Vastgesteld bouwkundig erfgoed van 29-03-2019 tot heden

ID: 101594 URI: <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/101594>

- Crematorium van Antwerpen, vastgesteld bouwkundig erfgoed van 29-03-2019 tot heden: <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/100978> (niet inbegrepen in de beschermingszone Domein Schoonselhof)

Crematorium van Antwerpen

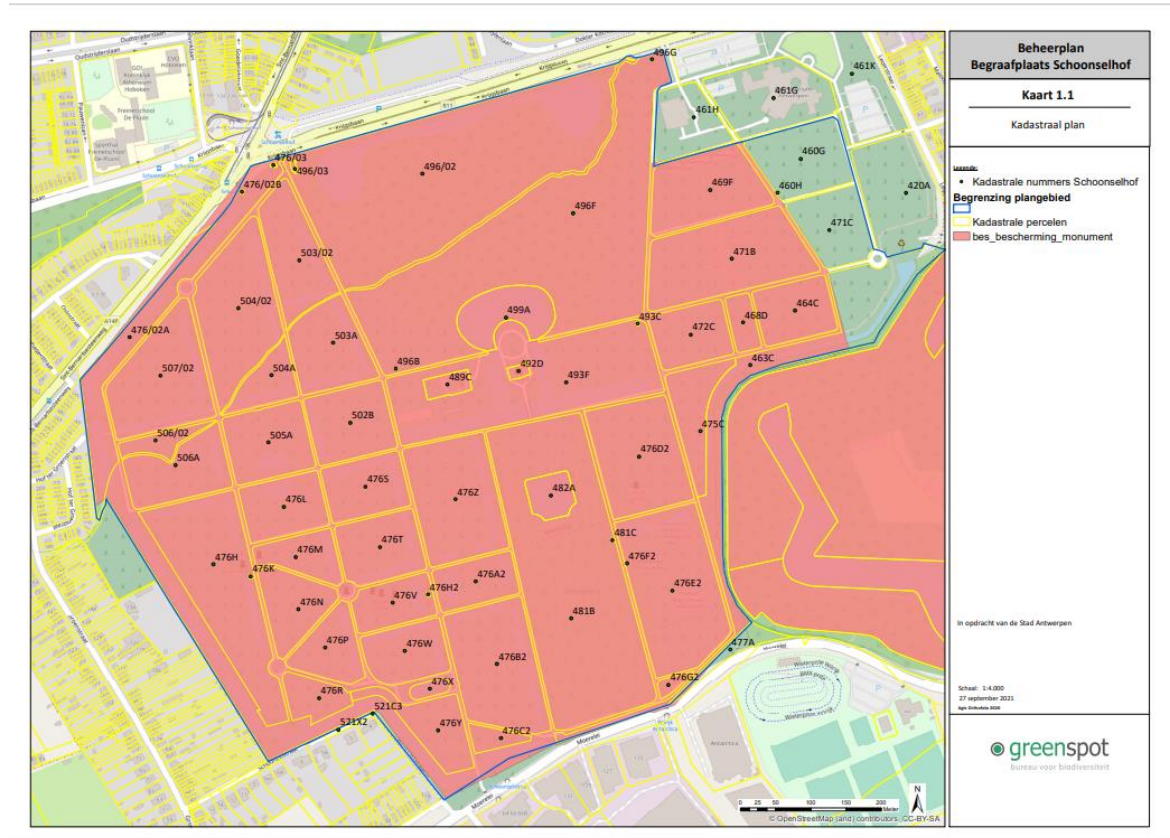
Vastgesteld bouwkundig erfgoed van 29-03-2019 tot heden

ID: 100978 URI: <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/100978>

1.2.2. Kadastrale gegevens

Het volledige Kadastrale overzicht wordt gegeven in onderstaande kaart. De eigendommen zijn gelegen op grondgebied van Wilrijk en Hoboken, afdeling 43, sectie A².

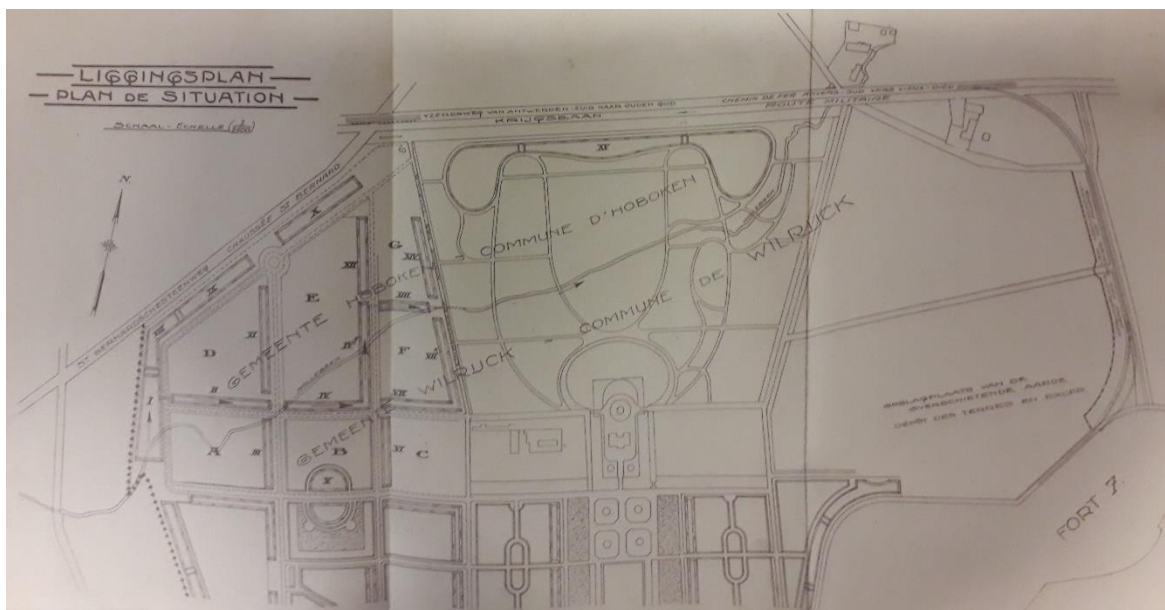

De percelen bos omvatten een totale kadastrale oppervlakte van 20 ha 79 a 03 ca.

² Het plan Arcadis vermeldt dat Schoonselhof grotendeels in Hoboken ligt en slechts deels op grondgebied Wilrijk. Nazicht in diverse plannen geeft echter aan dat het gebied noordelijk van de Hollebeek grondgebied Hoboken is, en alles ten zuiden van de Hollebeek Wilrijk. Dit betekent dus dat het Schoonselhof voor meer dan twee derde op het grondgebied Wilrijk ligt en niet andersom.

Figuur 3: bron: antwerpen.be: stadsplan: plan met aanduiding districtsgrenzen Wilrijk/Hoboken

Figuur 4: Plan (1927-1928) met aanduiding van de gemeentegrenzen die door het Schoonselhof lopen. Hier is duidelijk te zien dat de Hollebeek de begrenzing vormt – bron: Felixarchief, dossier “Aanleggen van parken en graven van grachten nr. 1059#4509.

1.2.3. Planologische bestemming

1.2.3.1. Gewestplan

Op het gewestplan is het Schoonselhof vrij grof ingedeeld in een gebied aangeduid als 'gebied voor gemeenschapsvoorzieningen en openbaar nut' met een centrale groene 'parkzone'. In het zuidoosten grenst de parkzone aan Fort 7 dat als 'natuurgebied met wetenschappelijke waarde of natuurreserveaat' aangeduid is.

Figuur 6 Gewestplan (bron Geopunt); kleurencode: blauw = gebied voor gemeenschapsvoorziening en openbare nutsvoorzieningen; groen = parkgebied

1.2.3.2. Ruimtelijk structuurplan Vlaanderen – Beleidsplan Ruimte Vlaanderen

In het natuurbeheersplan van Arcadis lezen we een verwijzing naar het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen:

Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen is het kader op Vlaams niveau voor de afweging tussen diverse vormen van ruimtegebruik. Het is sinds 1997 van kracht als kader voor het ruimtelijk beleid en loopt tot 2007. Vlaanderen 'open en stedelijk' vormt de rode draad doorheen het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen: de resterende open ruimte maximaal beschermen en de steden herwaarderen. Deze visie wordt volgens vier invalshoeken uitgewerkt: voor de stedelijke gebieden, het buitengebied, de economische gebieden en de lijninfrastructuur. Het studiegebied behoort tot de Vlaamse ruit, het stedelijk gebied afgebakend tussen Brussel, Gent, Antwerpen en Leuven. Antwerpen vormt een grootstedelijk gebied. Belangrijke aspecten met mogelijke relevantie voor Schoonselhof die worden aangehaald, zijn:

Een fundamentele herwaardering van de openbare ruimten in het stedelijk gebied is een belangrijk element in de stedelijke vernieuwing. Het is een voorwaarde om het stedelijk wonen terug aantrekkelijk te maken.

Randstedelijke groengebieden zijn gebieden met een open en multifunctioneel karakter. Zij komen in aanmerking voor de aanleg van bossen, de uitbouw van stedelijke groenprojecten, natuurbouw en –ontwikkeling. Stedelijke natuurelementen en randstedelijke groengebieden moeten worden behouden en ontwikkeld.

Toeristisch-recreatieve voorzieningen zijn een essentieel element van de stedelijke gebieden. Daarnaast bepalen recreatie en toerisme in belangrijke mate de ontwikkeling van een aantal stedelijke netwerken.

Welke netwerken in het voorgaande plan (en het RSV) bedoeld worden is relatief onduidelijk. Voor het domein betekent dit in ieder geval dat het een rol krijgt om de randstedelijke groenzones van de forten met elkaar in de ruimte te verlinken en rol op te nemen qua ontwikkeling van funerair toeristische en recreatieve mogelijkheden (wat deel is van het doel van dit beheersplan).

Actualisatie: de komst van het beleidsplan Ruimte Vlaanderen

- Begraafplaatsen vallen onder: **Gemeenschapsvoorziening** Gemeenschapsvoorzieningen zijn met name de niet-commerciële dienstverlening (politie, brandweer, post, begraafplaatsen, administratie van openbare lichamen), het onderwijs, de sociaal-medische dienstverlening, de voorzieningen voor cultuur, recreatie en ontmoeting (theaters, culturele centra, openbare bibliotheken, kerkelijke voorzieningen, musea, club- en buurthuizen, muziekscholen en vrijetijdscentra, accommodatie voor verenigingsleven, ...)³.
- Laatste herziening dateert van 2008-2010
- Nieuwe strategische nota dateert van 2018 = nu Beleidsplan Ruimte Vlaanderen (in opmaak)
 - ⇒ Met het oog op de begraafplaatsen en het Schoonselhof destilleerden we de belangrijkste elementen uit de strategische visie die werd opgemaakt rond het beleidsplan Ruimte Vlaanderen⁴ en bekeken we wat voor het Schoonselhof van belang is (wordt verder uitgewerkt in het onderdeel visie van dit beheersplan).

³ https://omgeving.vlaanderen.be/sites/default/files/atoms/files/RSV2011_0.pdf (geraadpleegd op 1/07/2021).

⁴ <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/28360> (geraadpleegd op 1/07/2021).

Strategische visiepunten Beleidsplan Ruimte	Aanknopingspunten voor Schoonselhof
Groenblauw netwerk - Opvang regenwater - Verkoeling bij hitte in verstedelijkte omgeving Belang van landschapsbeleving - Inzet van landschapsontwerp Recreatie Behoud van biodiversiteit	- Grijs-groen - Te exploiteren potentieel voor wateropvang - Grote groenzones en waterzones zorgen voor verkoeling – maar toch ook warmere zones (open ruimte, stenenvlaktes) - Landschapsontwerp: voldoende diversiteit bieden in groenblauw netwerk en voor biodiversiteit. Aangepast beheer bevordert biodiversiteit
Publieke domein is in 2050 duurzaam, innovatief en op mensenmaat ingericht	- Op mensenmaat betekent: rekening houdend met noodzaak om aan lijkbezorging te kunnen doen => zorgen voor beschikbare exploitatieruimte - Op mensenmaat = ook ruimte bieden om rituelen te kunnen houden en beleven + herdenking te kunnen blijven waarborgen
Gedeeld en meervoudig gebruik: inspelen op de noden van medegebruikers, zonder de noden van de hoofdgebruiker aan te tasten - Verweving (samenbrengen van verschillende activiteiten in dezelfde ruimte. Activiteiten mogen elkaar niet in de weg staan en de hoofdfunctie is gegarandeerd). - Medegebruik - Gebruik door meerdere doelgroepen	Verweving: primaire – secundaire en tertiaire functie + Bewaken van gewaarborgde primaire functie bij medegebruik is hier belangrijker dan in andere contexten. Ligt hier ook gevoeliger. Medegebruik is op deze locatie dus niet zomaar in te vullen, hier moet een visie rond ontwikkeld worden, waarin ook een volgorde van functies kan doorwegen.
Inrichting van de ruimte is flexibel inzetbaar of eenvoudig aanpasbaar voor tijdelijke of veranderende maatschappelijke noden - multifunctionaliteit	Flexibel = inzetbaar bij nieuwe trends in lijkbezorging (vb. natuurbegraven, urnenvelden, sterrenweides, ...) Schoonselhof biedt nu al een zeer grote waaier aan multifunctionaliteit. Deze moet gewaarborgd blijven en kunnen blijven inspelen op nieuwe ontwikkelingen in de dodenzorg en andere functies zoals de secundaire en tertiaire (recreatief, educatief, toeristisch, ...)
Waardering van erfgoed en de karakteristieken van het landschap - Respect voor het onroerend erfgoed - Inzetten op sterke identiteit door voort te bouwen op cultuurhistorische waarden. - Inrichting (van het landschap) draagt bij aan de waardering van erfgoed en de karakteristieken van het landschap	Van zeer groot belang voor funerair erfgoed, waar het monumentale erfgoed en het landschap zeer sterk op een heel eigen en kenmerkende manier verweven zijn, volgens bepaalde tijdsbeelden. Bewaken van deze herkenbaarheid van cultuurhistorische waarden en identiteit van de begraafplaats en haar erfgoed. Ook bij nieuwe aanleg moet dit bekeken worden.
Versterken van ecologische samenhang en biodiversiteit	Inzetten op doordachte beheermaatregelen zoals grasplan, bosbeheer, waterbeheer, etc.
Klimaatbestendigheid - Verhardingsbeperking	Paden ingroenen gebeurt reeds, en is verder te bekijken. Er moet vooral een evenwicht behouden worden tussen verstandig ontharden en optimaliseren.
Inrichting van de ruimte beperkt gezondheidsrisico's - Bevorderen van beweeg) en spelvriendelijkheid	Secundaire functie: linken aan sportnetwerken, maar: de primaire functie primeert. Vb.: een joggingparcours over bestaande verharde wegen (de ruggengraat) is aanvaardbaar, maar sereniteit op de perken moet gewaarborgd blijven. Deze functie

	uitbouwen zoals in een gewoon park is dus niet mogelijk, aanpassingen zijn nodig.
Inclusief samenleven - Inrichting van de ruimte geeft alle groepen in de samenleving toegang tot groen, publieke ruimte en basisvoorzieningen	Cfr. decreet begraafplaatsen! 2006 Joodse perken, crematie, islam, natuurbegraven, ...

1.2.3.3. Ruimtelijk Structuurplan Provincie Antwerpen – Beleidsplan Ruimte Provincie Antwerpen

In het natuurbeheersplan van Arcadis lazen we een verwijzing naar het Ruimtelijk Structuurplan Provincie Antwerpen

Het ruimtelijk structuurplan provincie Antwerpen (RSPA) bepaalt de hoofdlijnen van het ruimtelijk beleid dat de provincie Antwerpen wil voeren. Het beantwoordt aan de eisen van het beleid op het gebied van ruimtelijke ordening van de Vlaamse regering en is tegelijk het referentiekader voor de gemeentelijke ruimtelijke structuurplannen. Het RSPA bestaat uit drie delen: een informatief deel beschrijft de huidige toestand in de provincie, een richtinggevend deel: beschrijft de visie op de toekomst en een bindend deel dat beschrijft voor welke onderwerpen uit het richtinggevend gedeelte de provincie zich zal engageren.

Schoonselhof behoort tot de zogenaamde ‘groene vingers die uitlopers zijn van de groene gordel rondom Antwerpen. De Antwerpse gordel vormt een niet-volledige cirkel om het centraal stedelijk gebied. Hij volgt het patroon van de buitenste fortenring die om Antwerpen is gebouwd. Vanuit de gordel dringen ‘groene vingers’ door in het bebouwd gebied. Het bebouwd perifeer landschap valt deels binnen de gordel. De Antwerpse gordel is een groenstructuur van bovenlokaal niveau rond en tussen verstedelijkte gebieden van Vlaams en provinciaal niveau.

Bestaande en nieuwe ‘groene vingers’ in het grootstedelijk gebied moeten worden gevrijwaard van bebouwing. Zij dringen door tot tegen de kernstad Antwerpen, doorkruisen verschillende gemeentegrenzen, lopen door tot in de Antwerpse gordel en zijn bijgevolg een provinciaal aandachtspunt. Activiteiten die vragen om allerlei infrastructuur, worden er geweerd. Activiteiten met beperkte uitrusting zijn wel mogelijk maar reeds in grote mate ingevuld. Het betreft natuur, recreatie, sportactiviteiten met beperkte infrastructuur, land- en tuinbouw. Bebouwing en de realisatie van doorlopende fietsroutes zijn aandachtspunten. Nieuwe activiteiten mogen het open en groen karakter van de gebieden niet aantasten. Het gebied tussen E19 en A12 (tussen Rumst en Edegem) met de vallei van de Struisbeek en eindigend in fort 6 en het Nachtegalenpark als een aaneenschakeling van ingesloten open ruimten en kasteelparken tussen bebouwing werd onder andere geselecteerd als groene vinger.

Sinds de goedkeuring van het ruimtelijk structuurplan provincie Antwerpen (RSPA) staat de provincie in voor de advisering en goedkeuring van de volgende gemeentelijke plannen: het gemeentelijk ruimtelijk structuurplan (GRS), gemeentelijke ruimtelijke uitvoeringsplannen.

Actualisatie: het Beleidsplan Ruimte Provincie Antwerpen (in opmaak)

Momenteel is het Provinciaal Beleidsplan Ruimte Antwerpen in opmaak (sinds 2019). Het Provinciaal Beleidsplan Ruimte Antwerpen, kortweg PBRA, bevat de visie op de ruimtelijke ontwikkeling in de provincie Antwerpen tot 2050. Het bestaat enerzijds uit de strategische visie voor de lange termijn en anderzijds uit een set van beleidskaders die op middellange termijn zorgen voor de uitvoering van die visie. Het Provinciaal Beleidsplan Ruimte Antwerpen is in volle opmaak. Zodra het klaar is, vervangt het PBRA het Ruimtelijk Structuurplan Provincie Antwerpen (RSPA)⁵. Voor wat betreft het

⁵ <https://www.provincieantwerpen.be/lokale-besturen/gemeenten-in-beweging/data-en-analyse/provinciaal-beleidsplan-ruimte-antwerpen-in-opmaak.html> (geraadpleegd op 1/07/2021).

Schoonselhof zijn er in de conceptnota heel wat interessante aanknopingspunten te vinden, die ook in de visie en maatregelen van dit beheersplan kunnen worden meegenomen.

Uit de conceptnota Strategische visie⁶ leiden we diverse trends en uitdagingen af, die ook voor het Schoonselhof van belang zullen zijn:

Conceptnota Strategische Visie	Aanknopingspunten voor Schoonselhof
Bewustere invulling van onze vrije tijd - Ontspanning en toerisme dicht bij huis - Liefst in een groene en authentieke omgeving - Aanbod sportieve en recreatieve activiteiten - Geen druk zetten op de open ruimte	- Aansluiten op secundaire en tertiaire functies (ontspanning en toerisme in groene en authentieke omgeving dicht bij huis) - Wandelen, fietsen en sportparcours behouden (aanbod sportieve activiteiten) - Medegebruik van de begraafplaats beperkt elders druk op de open ruimte (maar: te bewaken: authenticiteit van de primaire functie van de begraafplaats). Er dient rekening gehouden te worden met de beperkingen die het karakter van de plaats oplegt.
Veerkracht - Onverharde ruimte zoveel mogelijk vrijwaren en versterken - Rekening houden met kwetsbaarheden van het fysisch systeem (bodem en watersysteem) - Bufferen van grote hoeveelheden neerslag - Biodiversiteit herbergen in de ruimte - Verkoeling bieden indien de temperatuur stijgt - Wijzigingen in bevolkingssamenstelling opvangen - Inzetten op flexibiliteit en tijdelijk gebruik van de ruimte	- Waar mogelijk paden vergroenen. - Ontharden om te ontharden is niet wenselijk, de hoeveelheid hemelwater die de bodem indringt moet hier wel gemonitord worden. - Waterhuishouding en bodemkwaliteit bewaken - Grachtensysteem (deels en waar mogelijk) inzetten als buffer voor neerslag - De begraafplaats is reeds een sterke speler in het herbergen van biodiversiteit, verder te versterken - De grootteorde van de groenzone van het Schoonselhof (84 HA) biedt kansen op valk van verkoeling in de hitte eilanden van de stad - De wijziging van de bevolkingssamenstelling brengt ook nieuwe trends en vragen mee inzake lijkbezorging. Flexibiliteit van de ruimte (in de zin van beschikbare ruimte voor toekomstige ontwikkelingen rond dodenzorg) is daarbij van belang om tijdig op vragen en noden te kunnen inspelen.
Eigenheid - Divers cultureel voorkomen bewaren - Belang van kenmerken en kwaliteiten van het landschap - Integreren van nieuwe trends en innovaties in het landschap – rekening houdend met het lokale karakter	- De begraafplaats heeft een eigen cultureel landschap, dat doorheen de tijd is gewijzigd. De eigenheid en tijdsgebondenheid daarvan (deels) bewaren is van belang. Streven naar nieuwe ontwikkelingen die aansluiten/passen bij de stijlkenmerken en -structuren van het originele ontwerp. - Nieuwe trends (urnenvelden, natuurbegraven) ook in het funeraire landschap integreren.

⁶ https://www.provincieantwerpen.be/content/dam/provant/drem/dienst-ruimtelijke-planning/PBRA/PBRA_conceptnota_StrategischeVisie.pdf (geraadpleegd op 1/07/2021).

Offensieve open ruimte - Open onverharde ruimte zorgt voor ademruimte, rust en stilte - Recreatie maakt verbinding tussen erfgoed, monumenten of toeristische bezienswaardigheden en brengt de mens dicht bij de waardering van de open ruimte. - Recreatie moet in relatie staan tot de draagkracht van het gebied - Versterken van landschap door landschapskamers. - Inzetten op hergebruik van bestaand patrimonium, het sluiten van kringlopen, ...	- De begraafplaats heeft binnen haar primaire functie nood aan stilte en rust. - Het Schoonselhof maakt als funeraire necropool de verbinding tussen monumentaal erfgoed en de waardering van deze bijzondere open ruimte. Belangrijk daarbij is wel dat naast secundaire (buurtwerking) en tertiaire (toerisme/educatie) activiteiten, de draagkracht van de begraafplaats sterk genoeg is voor de primaire functie (lijkbezorging en herdenking) - De inrichting van de begraafplaats heeft nu reeds een insteek van landschapskamers. Deze biedt voordelen voor de biodiversiteit - Hergebruik van monumentaal funerair erfgoed promoten en verder versterken - Nadenken over kringlopen van materialen (vb.: natuursteen)
---	---

Op 29/10/2010 werd het Masterplan Schoonselhof goedgekeurd als toekomstvisie voor de groene begraafplaats goedgekeurd door CBS. Volgende historiek werd in het besluit geschetst:

Voorgeschiedenis

Datum	Jaarnummer	Onderwerp
30/11/2007	16506	het college beslist om de mandatering Vlaams bouwmeester voor de Open Oproep voor het Schoonselhof ter goedkeuring aan de gemeenteraad voor te leggen
17/12/2007	2690	de gemeenteraad keurt de mandatering van de Vlaams bouwmeester voor de Open Oproep voor het Schoonselhof goed
06/06/2008	7273	het college keurt het bestek en de projectdefinitie voor de Open Oproep voor het Schoonselhof goed
13/06/2008	7600	het college keurt de selectie goed van 5 kandidaat-ontwerpers, voor de opmaak van het masterplan en ontwerp columbarium Schoonselhof en extern deskundige
10/10/2008		goedkeuring vervangend extern deskundige
19/12/2008	16137	het college keurt de laureaat goed en geeft opdracht om van start te gaan met de opmaak van het masterplan en het columbarium

Belangrijke ankerpunten en doelstellingen van het masterplan, die ook vandaag nog doorwerken in het beheer van de begraafplaats zijn:

Algemeen

- herwaarderen beschermd monument, in aansluiting met het historische karakter
- funeraire publiekstrekker als één van de Europese parkbegraafplaatsen
- valoriseren 'promenade' wandelpark
- positioneren als 'actieve/levende' begraafplaats

Leesbaarheid en ontsluiting

- begraafplaats autoluw houden
- betere toegankelijkheid en parkeermogelijkheid
- heraanleg hoofdingang Krijgsbaan
- herstellen van zichtassen in landschapstuin (creatie van focale punten)

Asbestemmingsgebied

- voorzien van nieuwe klantenbehoeften
 - o aanleg nieuwe asbestemmingsmogelijkheden (gerealiseerd)
 - o aanleg urnenbos (begraafbos) (gerealiseerd)

Natuur en landschap

- restauratie sterrenbos
- openen focale allen
- ontslibben van vijvers
- beheersplan voor ecologisch onderhoud (gerealiseerd)
- hagen als structurele drager behouden en verjongen met onderhoudsvriendelijke soorten
- opwaardering Franse tuin met berceau

Gebouwen en erfgoed

- Neerhoeve: clusterstelplaats SB/GB te Antwerpen-zuid, erfpacht Vespa
- Kasteel: toekomst nog te bepalen

Begraaffuncties

- Creatie nieuwe ereperken (A-B-C-D)
- Klantgerichtheid
- Aanbieden van grote diversiteit voor lijkbezorging en rouwverwerking

Enkele onderdelen van het masterplan zijn ondertussen komen te vervallen:

- Openstellen meer toegangen (onder meer via Moerelei) (in licht van vandalisme en ongewenste activiteiten na sluitingstijd + beperken sluipverkeer)
- Creatie voorplein bij de hoofdingang om de begraafplaats zichtbaarder te maken naar de stad toe
- Compartimentering in kleinere deelperken (vb. voor moslimperken)

1.2.4. Juridisch en beleidsmatig kader

1.2.4.1. Eigendom en beheer

Het Schoonselhof is vandaag in zijn volledigheid in eigendom van de Stad Antwerpen, en wordt eveneens door de Stad beheerd. De historiek van de verwerving van de gronden wordt verder in dit plan opgenomen in de historische nota.

Er zijn wel enkele beheersovereenkomsten actief op de site:

- Voor het crematorium en de technische ruimten zijn in het verleden qua oppervlakte afspraken gemaakt voor aankoop van de gronden (1980) tussen de intercommunale “Intergemeentelijke Vereniging voor Crematoriumbeheer in de stad Antwerpen – IVCA” (nu Pontes) en de Stad Antwerpen
- De perken met columbaria, strooiweide en urnenvelden worden beheerd door de Stad Antwerpen (Dienst Begraafplaatsen)⁷
- Er is een beheersovereenkomst met de Stad Antwerpen (2019-2024)⁸.
- Daarnaast zijn er ook gesprekken en afspraken inzake nieuwe functies van de dienstverlening en kantoren van het crematorium in het kasteel (zie bijlage bij dit beheersplan) onder de vorm van een erfpacht.
- Op perken 3 en 4 is er een afsprakenkader met de Commonwealth War Graves Commission, dit wordt via geregelde contacten opgevolgd. CWGC doet zelf alle onderhoud.
- Voor de andere militaire perken is er eveneens een afsprakenkader (met Defensie en een afsprakenkader met het Consulaat rond de Carré Français). Groenonderhoud gebeurt kosteloos door de stad. Defensie stelt een jaarlijkse toelage ter beschikking.

Voor het beheer is er toezicht vanuit volgende Vlaamse agentschappen:

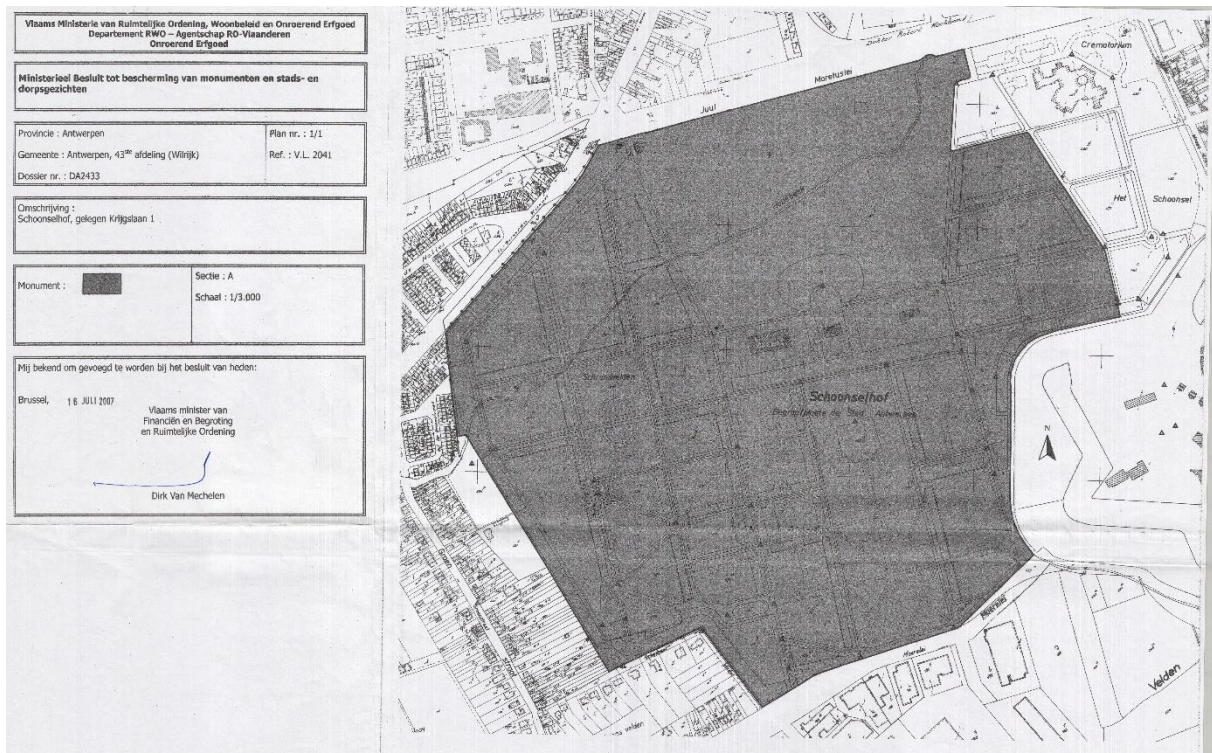
- Het beheer van de bosbestanden wordt uitgevoerd door de stad Antwerpen, maar aangestuurd door ANB (Agentschap natuur en Bos)
- Het beheer van het bouwkundig en funerair erfgoed wordt uitgevoerd door de stad Antwerpen, maar aangestuurd door AOE (Agentschap Onroerend Erfgoed)

⁷ <https://pontes.be/wp-content/uploads/2020/11/Evaluatienota-2013-2018.pdf> (geraadpleegd op 1/12/2022).

⁸ Beslissing CBS, 9/4/2021, raadpleegbaar op e-besluit.antwerpen.be.

1.2.4.2. Beschermd erfgoed

Het beschermd erfgoed wordt op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed als volgt op kaart ingekleurd:

Figuur 7: bron: <https://besluiten.onroerenderfgoed.be/besluiten/4502/bestanden/11184>

Het domein Schoonselhof werd beschermd als monument wegens de artistieke, historische en sociaal-culturele waarde - als monument:

Het besluit van 2007 vermeld volgende kadastrumnummers:

1° Wegens de artistieke, historische en sociaal-culturele waarde:

- als monument:

Schoonselhof, gelegen te Antwerpen (Wilrijk), Krijgslaan 1 :

bekend ten kadaster:

Antwerpen, 43e afdeling, sectie A, perceelnummers 464C, 468D, 469F, 471B, 472C, 475C, 476/2, 476/3, 476A2, 476B2, 476C2, 476D2, 476E2, 476F2, 476G2, 476H, 476H2, 476K, 476L, 476M, 476N, 476P, 476R, 476S, 476T, 476V, 476W, 476X, 476Y, 476Z, 481B, 481C, 482A, 489C, 492C, 492D, 493C, 493E, 496/2, 496/3, 496B, 496F, 496G, 499A, 502B, 503/2, 503A, 504/2, 504A, 505A, 506/2, 506A, 507/2.

In onderstaande tabel worden alle perceelnummers opgegeven die behoren tot het domein Schoonselhof.

1	A461k	Toegang en parking (crematorium)	Geen bescherming
2	A461g	Aula's en parking (crematorium)	Geen bescherming
3	A461h	Crematorium en omgeving	Vastgesteld
4	A469f	Voorzieningen asbestemming Perken 13 en 13a	Beschermd
5	A460g	Voorzieningen asbestemming Perk 14	Geen bescherming
6	A471b	Voorzieningen asbestemming Perken 12 en 12a	Beschermd
7	A471c	Huidig ossuarium Perk 11	Geen bescherming
8	A420a	Perceelnaam: Het Schoonsel/groenzone Perk 18	Geen bescherming
9	A463c	Kinderperk Perk 8	Geen bescherming
10	A464c	Perk 9	Beschermd
11	A468d	Groenzone (perk zonder nummer)	beschermd
12	A472c	Perk 10	Beschermd
13	A475c	Perken 5 en 2	Beschermd
14	A496 2 Vandaag: 496/02	Groenzone (kant krijgsbaan) Bos	Beschermd
15	A496G	Bos (naast ingang crematorium)	Beschermd
16	A496f	Groenzone (kant kasteel) (bos) + oude columbaria en strooiweides	Beschermd
17	A499a	Vijver kasteel + fontein	Beschermd
18	A492d	Kasteel	Beschermd
19	A489c	Neerhoeve	Beschermd
20	A496B	Wachthuisje	Beschermd
21	A493C	Wachthuisje	Beschermd
22	A493f	Voormalig dodenhuis	<i>Besluit vermeld 493 E, maar niet 493 F</i>
23	A481b	Kasteeltuin + sterrenbos + urnenbos	Beschermd
24	A482a	Spiegelvijver	Beschermd
25	A476d2	Perken 7, 6, 4, 3	Beschermd
26	A476e2	Militaire ereperken + Commonwealth graven + deel perk 1	Beschermd
27	A481C	Wachthuisje	Beschermd De wachthuisjes vallen duidelijk binnen de perimeter van de bescherming als monument en als CHE ⁹
28	A476F2	Toegang Militair perk	Beschermd
29	A476Z	Perken A, B, C, D	Beschermd

⁹ Input Toplina Puttemans, Agentschap Onroerend Erfgoed

30	A476a2	Perken E, F	Beschermd
31	A476b2	Perken G, H, I, J	Beschermd
32	A476c2	Perk K	Beschermd
33	A476y	Perk L	Beschermd
34	A476x	Vijver/water	Beschermd
35	A476w	Perk M	Beschermd
36	A476v	Perk N	Beschermd
37	A476t	Perk O	Beschermd
38	A476s	Perk Q	Beschermd
39	A502b	Perk W	Beschermd
40	A503a	Perken W1	Beschermd
41	A503 2	W2	Beschermd
42	A476/3 Nu A476/03	Toegangsgebouw (Van Averbeke)	Beschermd
43	A496/3 Nu A496/03	Wachtruimte (Fivez)	Beschermd De wachtruimte valt duidelijk binnen de perimeter van de bescherming als monument en als CHE ¹⁰
44	A476/02B	Groenstrook nabij ingang	Beschermd
45	A476a 2	Grachten straatzijde	Beschermd
46	A504 2	Perk Y (voor Hollebeek)	Beschermd
47	A504a	Perk Y (achter Hollebeek)	Beschermd
48	A505a	Perk X	Beschermd
49	A476L	Perk V	Beschermd
50	A476m	Perk T	Beschermd
51	A476n	Perk S	Beschermd
52	A476p	Perk R	Beschermd
53	A476r	Perk P	Beschermd
54	A476h	Perk U	Beschermd
55	A506a	Perk Z (achter Hollebeek)	Beschermd
56	A506 2	Perk Z (voor Hollebeek)	Beschermd
57	A507 2	Perk Z1	Beschermd

Het bekijken van zowel de kaart als de tabel legt enkele vraagstukken bloot:

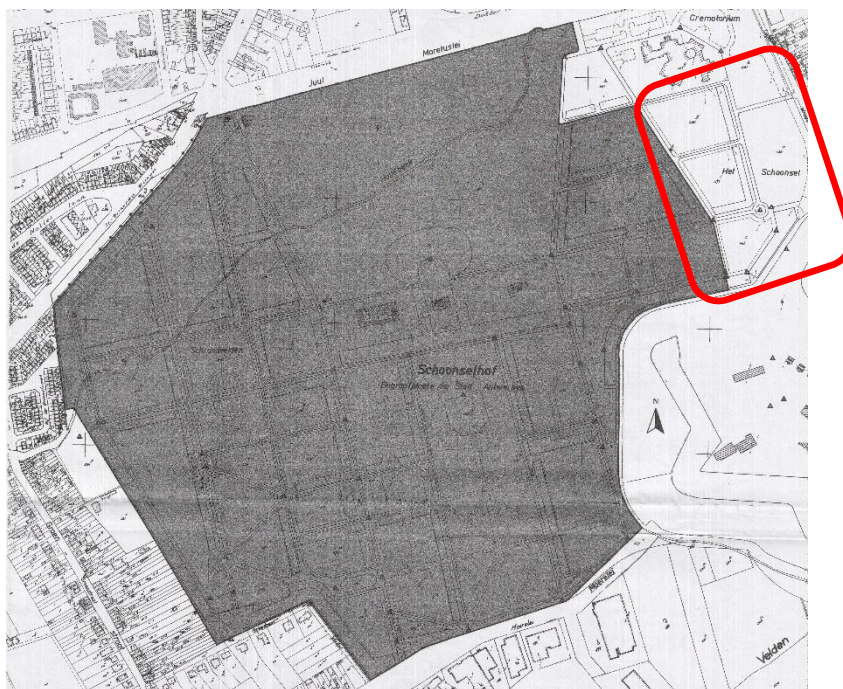
Enkele perken die vandaag of in het verleden in gebruik waren zijn niet opgenomen in het besluit, noch voor bescherming, noch voor vaststelling, dit werd ook bevestigd door AOE¹¹:

A460g	Voorzieningen asbestemming Perk 14	Geen bescherming
A471c	Huidig ossuarium Perk 11	Geen bescherming

¹⁰ Input Toplina Puttemans, Agentschap Onroerend Erfgoed

¹¹ Input via Toplina Puttemans.

A420a	Perceelnaam: Het Schoonsel/groenzone Perk 18	Geen bescherming
A463c	Kinderperk Perk 8	Geen bescherming In dit perk werden menselijke resten die gevonden werden bij archeologisch onderzoek in de Antwerpse Kathedraal ondergebracht. Dit gebeurde na grondig onderzoek van de in de Kathedraal opgegraven resten. De hier geborgen resten kunnen vandaag dus beschouwd worden als ossuarium, het archeologisch potentieel werd reeds voldoende onderzocht ¹² .

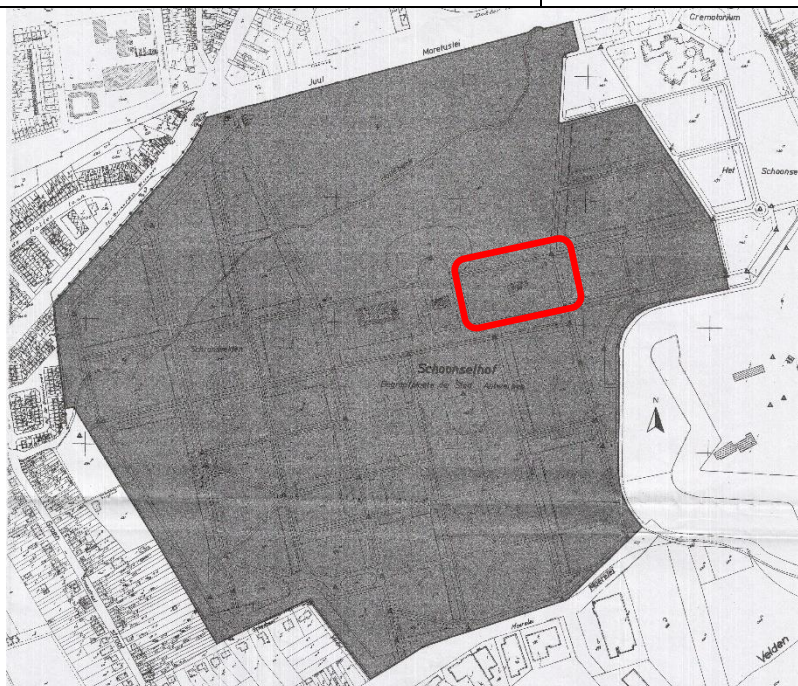
Voor één perk is er in het besluit een foutieve nummering opgenomen. Dit werd verder nagekeken

A493f	Voormalig dodenhuis	Besluit vermeld 493 E, maar niet 493 F. Dit is onduidelijk in het besluit. Input AOE geeft weer: Op moment bescherming was dodenhuis 493E en 492c waren de percelen er rond. Na afbraak is dit waarschijnlijk 493 F geworden ¹³ .
-------	---------------------	--

¹² <http://www.studiebureau-archeologie.be/projects/Archeo%20Rapport%20169%20Bundel.pdf>

¹³ Input en nazicht door Dirk Artois, Agentschap Onroerend Erfgoed

		Na afbraak is het perceel dus mogelijk hernummerd.
--	--	--

Volgende kadastrumnummers zijn eveneens opgenomen in het besluit. Een stuk bouwkundig erfgoed wordt daardoor ook expliciet opgenomen als beschermd.

A496B	Wachthuisje	Beschermd
A493C	Wachthuisje	Beschermd
A481C	Wachthuisje	Beschermd
A476F2	Toegang Militair perk	Beschermd
A476/3 Nu A476/03	Toegangsgebouw (Van Averbek)	Beschermd
A496/3 Nu A496/03	Wachtruimte (Fivez)	Beschermd
A476/02B	Groenstrook nabij ingang	Beschermd

Opmerking: niet alle wachthuisjes op het Schoonselhof hebben een apart kadastrumnummer.

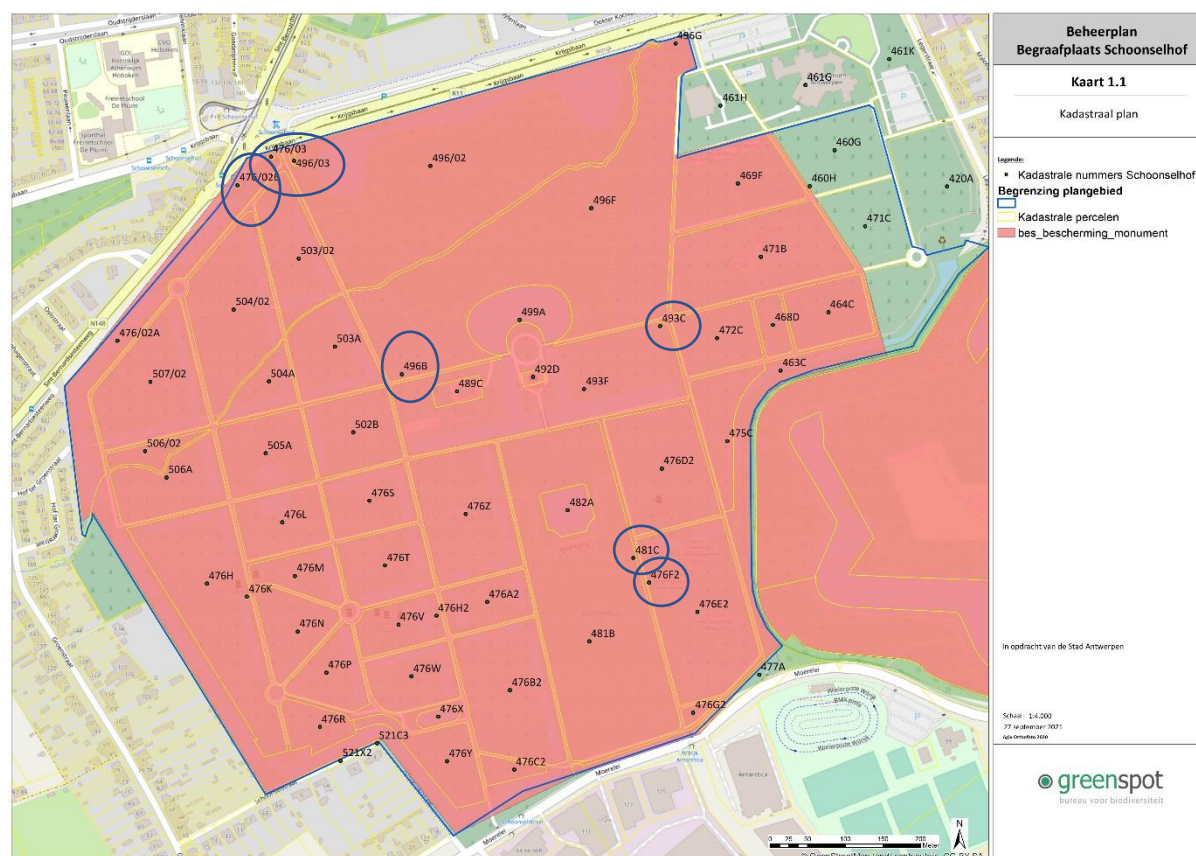
- ⇒ **Het verdient aanbeveling om op termijn de niet-beschermden ruimten mee op te nemen in de bescherming, vermits hier vooral het crematie-erfgoed onder zal komen te vallen. Dit wordt verder opgenomen in de *perknota asbestemmingsperken*.**

1.2.4.3. Bouwkundig

Het kasteel en de Neerhoeve werden opgenomen in de bescherming als monument, CHE en zijn op zich samen beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet¹⁴ regelt de omgang met deze bouwkundige constructies.

Volgende kadastrumnummers zijn eveneens expliciet opgenomen in het besluit, het betreft percelen waarop eveneens bouwkundige constructies opgericht werden (zie ook onderstaand plan met aanduiding op plan)

A496B	Wachthuisje	Beschermd
A493C	Wachthuisje	Beschermd
A481C	Wachthuisje	Beschermd
A476F2	Toegang Militair perk	Beschermd
A476/3 Nu A476/03	Toegangsgebouw (Van Averbek)	Beschermd
A496/3 Nu A496/03	Wachtruimte (Fivez)	Beschermd
A476/02B	Groenstrook nabij ingang	Beschermd

¹⁴ <https://codex.vlaanderen.be/Portals/Codex/documenten/1023317.html> (geraadpleegd op 1/07/2021)

1.2.4.3.1. Funerair

De huidige Vlaamse decreten zijn vandaag digitaal beschikbaar via <http://binnenland.vlaanderen.be>
Er bestaan vandaag vele bepalingen die stuk voor stuk een impact kunnen hebben op het landschap, het beheer en het behoud van funerair erfgoed:

Regelgeving met een rechtstreekse impact op begraafplaatsen

1. Vlaams decreet op Begraafplaatsen en Lijkbezorging (d.d. 16.01.2004) en de daaraan gekoppelde omzendbrieven¹⁵
2. Organisatie, inrichting en beheer van begraafplaatsen en crematoria. (Besluit van 14 mei 2004)
3. Voorwaarden voor doodskist of ander lijkomhulsel (besluit van 21 oktober 2005)
4. Wilsbeschikking (besluit van 24 februari 2006)

Voor wat betreft de lokale reglementering noteren we:

5. Politiecodex:¹⁶
 - a. Hoofdstuk 14 behandelt begraafplaatsen, lijkbezorging en concessiebeheer
 - i. Artikel 678 regelt **bruikleen en peterschap** (van graftekens die in eigendom zijn gekomen van de stad)
 6. Er is nog geen lokale lijst opgemaakt en bevestigd door CBS of neergelegd bij de Minister/Agentschap Onroerend Erfgoed. De opmaak van dit erfgoedplan is daarin de eerste stap om verdere acties te ondernemen.
 7. De diensten informeren peters en bruikleennemers reeds bij opname van een dergelijke verbintenis. Er zijn reeds werkinstructies rond controle op veiligheid, beperking van afbraak in interessante (erfgoed)zones en instructies voor onderhoud.
- ⇒ **Er wordt geen verdere regelgeving opgenomen inzake het erfgoed op de site. Dit kan beter in een gebruikersreglement worden opgenomen (zie maatregelen)**
- ⇒ **Er werd nog geen 'lokale lijst' met funerair erfgoed opgemaakt, dit vooral gezien de enorme hoeveelheid graven die op het Schoonselhof aanwezig zijn. De opmaak van dit erfgoedplan is strategisch de eerste stap in deze verdere ontwikkeling.**

1.2.4.3.2. Archeologie

Ook voor de archeologische aspecten verwijzen we naar het Onroerenderfgoeddecreet¹⁷.

¹⁵ Onder meer **Omzendbrief BA-2006/03** (betreffende de toepassing van het decreet van 16 januari 2004 op de begraafplaatsen en de lijkbezorging en de uitvoeringsbesluiten) kan een impact hebben op beheersplannen, en met name de visievorming.

¹⁶ <https://codex.vlaanderen.be/Zoeken/Document.aspx?DID=1016897¶m=inhoud>
https://assets.antwerpen.be/srv/assets/api/download/63c233cb-03d1-475a-a511-851071572269/politiecodex_versie_30_maart_2021.pdf (geraadpleegd op 5/05/2021)

¹⁷ Idem.

1.2.4.3.3. Landschappelijk

Cultuurhistorisch landschap en beschermd monument

Sinds 1942 (besluit van de secretaris-generaal 30 december 1942; B.S. 1 maart 1943) is het centrale deel (zie Kaart 1.g) van het Schoonselhof beschermd als landschap. Het gebied is omschreven als “Omgeving kasteel 'Het Schoonsel' met orangerie (uitbr. OA003017)”, met een oppervlakte van ongeveer 30ha.

Bij de bescherming van het volledige Schoonselhof als monument in 2007 (M.B. 16 juli 2007) werd de bescherming als landschap niet expliciet opgeheven. Een juridische regel stelt wel dat bij dergelijke overlap van beschermingen steeds het laatst getroffen besluit geldt (Marc De Borgher, Vlaamse Overheid, Onroerend Erfgoed, pers. comm.). Dit betekent niet dat de bescherming als landschap niet langer geldt. Het betekent wel dat de voorschriften van de bescherming als monument zullen primeren op de voorschriften van de bescherming als landschap.

Het **Onroerenderfgoeddecreet** gebruikt het begrip ‘cultuurhistorisch landschap’: een begrensde grondoppervlakte met een geringe dichtheid van bebouwing en een onderlinge samenhang, van algemeen belang door de erfgoedwaarde. Het gaat zowel om landschappen die uitdrukkelijk aangelegd zijn door de mens en dus een duidelijke culturele stempel dragen (zoals watering, bolle akkers of kasteeldomeinen), als om meer spontane, door natuurlijke processen ontstane landschappen waar de menselijke invloed wat beperkter is gebleven (zoals getuigenheuvels of kustduinen). Meestal gaat het om een dynamische wisselwerking tussen de mens en de natuur¹⁸.

Cultuurhistorisch landschap

- Zodra het goed definitief beschermd is, mag het officiële herkenningsteken voor beschermd **cultuurhistorisch landschap** opgehangen worden.
- eigenaars en gebruikers moeten het cultuurhistorisch landschap in goede staat behouden en dat er een schriftelijke toelating nodig is om in het cultuurhistorisch landschap bepaalde werken uit te voeren.
- passief behoudsbeginsel: men moet zelf geen maatregelen nemen, maar wel nadelige handelingen vermijden.
- actieve plicht: zij moeten wel de nodige instandhoudings-, herstellings-, beveiligings-, beheers- en onderhoudswerken uitvoeren om het behoud en onderhoud van het beschermd cultuurhistorisch landschap te verzekeren.
- Om bepaalde handelingen te ondernemen aan een beschermd cultuurhistorisch landschap, is toelating van het agentschap Onroerend Erfgoed nodig, ook als er geen omgevingsvergunning vereist is. De toelating moet er voor zorgen dat dit niet gebeurt of – in tegendeel – dat de erfgoedwaarden in stand gehouden of versterkt worden. Als voor die handelingen ook een omgevingsvergunning nodig is, dan wordt de toelating van het agentschap geïntegreerd in deze vergunning.
- **Voor het beheersplan zijn vooral volgende bepalingen van belang:**
 - o Overeenkomstig de bepalingen van het artikel 6 van de wet d.d. 7 augustus 1931, is het verboden:
 - Nieuwe constructies op te richten
 - De bestaande gebouwen te slopen, te verbouwen en de ordonnantie of het uitzicht ervan te wijzigen
 - De beplantingen te wijzigen, de bestaande bomen meer dan normaal te snoeien en het struikgewas te kappen of uit te roeien
 - Reclame- panelen, of gelijk welke publiciteit aan te brengen

¹⁸ <https://codex.vlaanderen.be/Portals/Codex/documenten/1023317.html>

- Lucht en grondgeleidingen te plaatsen
- Vijvers of grachten te dempen
- De wegenis te verharderen
- De natuurlijke configuraties van het terrein te wijzigen door
- Allerhande werken en allerhande mogelijke activiteiten of ingrepen

Habitatrichtlijnen

Fort 7 is integraal aangemeld als Habitatrichtlijngebieden (Kaart 1.f), als deel van de ‘Historische fortengordels van Antwerpen als vleermuizenhabitats’. Een beperkte oppervlakte van het Schoonselhof (oostelijk deel) ligt binnen dit habitatrichtlijngebied.

Het aangemelde habitattypen dat aanwezig is in het Schoonselhof is “Atlantische zuurminnende beukenbossen met Ilex en soms ook Taxus in de ondergroei” (9120).

Parkreglement

In de politiecodex (versie 30/03/2021) van de stad Antwerpen wordt de regelgeving betreffende de parken vervat onder ‘Titel 5 - inrichtingen toegankelijk voor publieke recreatie’. Hoofdstuk 4 (recreatie), afdeling 1 regelt de zogenaamde ‘ontspanningsgebieden’¹⁹. Deze regelgeving is van toepassing op de parkbegravingplaats Schoonselhof.

1.3. Conclusies bij hoofdstuk identificatie

In het kader van de opmaak van dit geïntegreerd beheersplan en de bovenvermelde problematieken bekijken we de volledige site van het Schoonselhof. Dit impliceert alle perimeters die in onderdeel 1.2.1 werden opgegeven, alsook de ontbrekende perken die in onderdeel 1.2.4.2. werden aangevinkt. Met andere woorden, ook de perken 8, 11, 14, 18 en de site van het crematorium (die niet inbegrepen zijn in de beschermde status) worden meegenomen in de volledige perimeter van het beheersplan. Het dient echter toelichting dat het crematorium – vermits er geen beschermde status is – ook niet volledig in de scope van dit beheersplan valt.

We nemen dit wel mee vanuit de impact op:

- Het landschap van de begravingplaats
- De belangen en randvoorwaarden voor toegankelijkheid en parkeergelegenheid voor de begravingplaats
- de bereikbaarheid van de begravingplaats
- Sanitaire en andere voorzieningen

¹⁹ https://assets.antwerpen.be/srv/assets/api/download/63c233cb-03d1-475a-a511-851071572269/politiecodex_versie_30_maart_2021.pdf p. 143-145. (geraadpleegd op 26/07/2021).

2. HISTORISCHE NOTA

Een overzicht van alle geraadpleegde bronnen werd in bijlage toegevoegd.

2.1. Korte schets/samenvatting van de historie van de site

De vroegste vermeldingen en eigenaars

- ✓ Begin 14de eeuw: eerste vermelding 'Sconsele'
- ✓ 1540: vermelding Schoensele
- ✓ 1543: eigenaar Gaspare Ducci
- ✓ 1578: verkocht als huis van plaisantie, nadien meerdere eigenaarwissels
- ✓ 1592: Francesco de Sevilla is vermoedelijke bouwheer van de neerhoeve

De achttiende eeuw

- ✓ 1734-1740: architect J.P. Van Bourscheit tekende plannen voor verbouwingen, maar de opdrachtgever (markies de Rubi) zou deze nooit hebben uitgevoerd
- ✓ 1749: in bezit van Joannes-Anthonius du Bois de Vroylande, zijn dochter zou de verbouwing van het kasteel doorzetten
- ✓ 1767: afbeelding op een schilderij van B. Beschey, met afbeelding van berceau, driebogenportiek, dreven en beukenbos

De negentiende eeuw

- ✓ Na 1801: uitbreiding van het terrein aan de overkant van de Hollebeek
- ✓ 1825: Augustin Moretus della Faille koopt het landgoed, zijn zoon Jules zou de laatste private eigenaar worden.
- ✓ 19de eeuw: heraanleg van de tuinen, naar Frans model (mogelijk A.P. Bresiers)
- ✓ 1871: het domein komt in handen van Jules Moretus.

De twintigste eeuw: van kasteeldomein naar begraafplaats in Stadsbeheer

- ✓ 1911: verkoop van het landgoed aan de Stad, met als idee om het te gaan bestemmen als parkbegraafplaats
- ✓ 1911: eerste ontwerp door landschapsarchitect Jules Janlet en ir. Architect Marcel Schmitz. Het idee bestaat van bij het begin om de centrale al (kasteel-kasteeltuin -sterrenbos) in zijn oorspronkelijke toestand te bewaren.
- ✓ 1914: eerste begraafing tijdens WOI (Duitse soldaat)
- ✓ 1916: verdere uitwerking van het ontwerp door architect en stadsbouwmeester Alexis van Mechelen.
- ✓ 1919: bijkomende wijzigingen in het ontwerp door E. Van Averbek.
- ✓ 1921: officiële opening op 1 september en bouw van het ingangsgedouw
 - Start overbrengingen van graven en resten van de Kielbegraafplaats. Dit eindigt met de aanleg van het ossuarium op perk U.
 - Verbouwingen aan Neerhof en Kasteel
 - Ongeveer zeven hectare was klaar om in gebruik te nemen als begraafplaats

- ✓ 1940-45: schade aan het kasteel door de oorlog
- ✓ 1942: Domein Schoonselhof wordt beschermd als cultuurhistorisch landschap, met inbegrip van orangerie en omgeving (d.d. 30-12-1942)
- ✓ Restauratiewerken kasteel (architect Fivez)
- ✓ 1951: bouw van de wachtruimte aan de hoofdingang (door stadsarchitect Fivez)
- ✓ 1952-55: bouw lijkenhuis ten oosten van het kasteel (verdwenen vandaag)
- ✓ 1958: oprichting gebouw sanitair, refter en kleedkamers voor het personeel
- ✓ 1959: bouw van de schuilhuisjes, verspreid over de ganse site
- ✓ 1972: eerste as-uitstrooiing
- ✓ 1977: constructie en ingebruikname oude columbarium
- ✓ 1981: eerste steenlegging en oprichting crematorium en overdracht van gronden aan de intercommunale
- ✓ 1980-82: bouw van het crematorium (architect De Vocht), drie jaar later volgt reeds een uitbreiding (meer ovens)
- ✓ 1991: Domein Schoonselhof als monument, met inbegrip van het (d.d. 18-11-1991)

De éénnentwintigste eeuw

- ✓ 2011: aanleg van het eerste urnenbos in Vlaanderen
- ✓ 2012-2020: aanleg nieuw asbestemmingsgebied met urnenvelden, nieuwe columbaria en strooiweiden

2.2. Historische nota

Voor het samenstellen van deze historische nota werd zowel een literatuurstudie gedaan, als een raadpleging van verschillende archieven gedaan. Onder meer Felixarchief, Rijks- en provinciearchief, het archief dat nog bewaard wordt op het kasteel Schoonselhof (bij de diensten) en het nog aanwezige beperkte archief van het crematorium werden geraadpleegd. Er is een enorme hoeveelheid aan archiefmateriaal beschikbaar, waarvan vooral de meest relevante delen voor het samenstellen van deze historische nota werden samengebracht. Ook online bronnen werden geraadpleegd voor onder meer luchtfoto's en krantenartikelen.

2.2.1. De private geschiedenis: het kasteeldomein²⁰

De geschiedenis van het Schoonselhof gaat ver terug. In de vroege middeleeuwen stond er een versterkte hoeve met een dubbele gracht²¹. De naam zou verwijzen naar Jan van Wilrike (gezegd 'van Sconsele' was in de 14de eeuw de eigenaar. De naam Schoonsel komt daar voor het eerst voor in de bronnen, al is er twijfel in hoeverre het volledig over dit domein gaat. Vanaf 1540 zouden er zich reeds een stenen én een lemen hoeve (deze laatste met pachters) bevonden hebben²² die gaandeweg werd omgevormd tot een hof van plaisantie. Rond 1543 (de exacte datum is niet bekend) werd de Florentijnse bankier Gaspare Ducci eigenaar. Hij had internationaal veel banden en gebruikte het kasteel als een investeringsgoed, maar ook als een ontspanningsplek. Om het landgoed met zijn vele gronden ook rendabel en leefbaar te maken, trok hij een grote hoeve op naast het kasteel, die we vandaag kennen als de Neerhoeve, die dus haar oorsprong kent in de 16de eeuw. Na zijn overlijden in 1577, werd het Schoonselhof verkocht, en het wisselde meermaals van eigenaar in de daarop volgende eeuwen.

We noteren als eigenaars onder meer

- Pauwels van Ghemaert (eigenaar die aan Gaspare Ducci verkocht en later het domein terugkocht in 1578)
- Jehan Francisco de Sevilla (Spaanse specerijenhandelaar) (begin 17de eeuw)
- Markies de Rubi (eigenaar 1734-1743)

Een beschrijving van de plek wordt opgetekend in 1730, waarbij we lezen dat er een grote stenen constructie staat ('huijsinghen'), met stallingen, pachterswoningen, schuren en landerijen. Over het landschap leren we dat het ommuurd moet zijn geweest, en eveneens voorzien was van een gracht rondom, met bruggen en daarnaast grote dreven en plantages. Later (in de tijd van eigenaar de Rubi) lezen we dat het hof van plaisantie ook voorzien was van fontein, bossen en een doolhof.

We leren uit een schilderij van Jan de Graef uit 1728 inderdaad meer over het landschap, met de gracht rond het kasteel en zicht op de tuin. Ook de beelden van Jan-Peter Van Bourscheit worden hierop afgebeeld²³.

²⁰ Deze geschiedenis werd goed samengebracht in het boek Schoonselhof Nu! Een eigentijdse visie op de Antwerpse necropool, Erfgoedcel Antwerpen, 2005.

²¹ <https://www.antwerpen.be/info/550aa181b0a8a7e9298b4e90/schoonselhof-een-majestueus-buitenverblijf-in-wilrijk> (geraadpleegd op 21/01/2022)

²² Er is een pachtcontract van de familie De Beere-Musch aan de familie Van Regenmortere bewaard gebleven i.v.m. deze hoeve, zie E. Stoppie, V. Van der Meynsbrugge en C. Verheyen, 'Van scon-sele tot begraafplaats'. Bouwhistorisch en bouwfyfisch onderzoek van het kasteel en de neerhoeve van Het Schoonselhof te Wilrijk. Masterthesis Monumenten- en landschapszorg (Hogeschool Antwerpen), 2006.

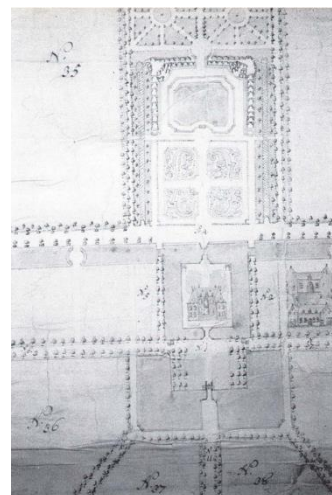
²³ <http://balat.kikirpa.be/photo.php?path=B125080&objnr=98014&lang=nl-NL&nr=1>

Figuur 8: Jan de Graef, Gezicht op het Schoonselhof, 1728, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen (bron: Balat-Kik-Irpa

Markies de Rubi nam de befaamde architect Jan-Peter Von Bourscheit de jonge onder de arm, al is het niet zeker welke verbouwingen uiteindelijk werden uitgevoerd. Hij mat het domein echter wel op en maakte ontwerptekeningen. Indien de verbouwingen werden uitgevoerd, hielden ze meer dan waarschijnlijk op bij het overlijden van zijn broodheer in 1743.

In 1749 noteren we een nieuwe eigenaar: Joannes Anthonius du Bois de Vroylande, die er met zijn gezin woonde (de Vroylande-della Faille). Ze lieten naar verluidt een schilderij maken door schilder Balthasar Beschey, die de tuinen van Schoonselhof in beeld bracht, met daarin de berceau die we vandaag nog kennen²⁴. In hun opdracht werd ook een kaart opgemaakt van het Schoonselhof door landmeter P. Stijnen (zie afbeelding). Daaruit blijkt dat het kasteel mogelijk een U-vorm had. De neerhoeve had op dat moment wel reeds haar bekend vorm als vierkantshoeve met binnenplaats²⁵.

²⁴ De locatie van het werk is de onderzoekers momenteel nog steeds onbekend.

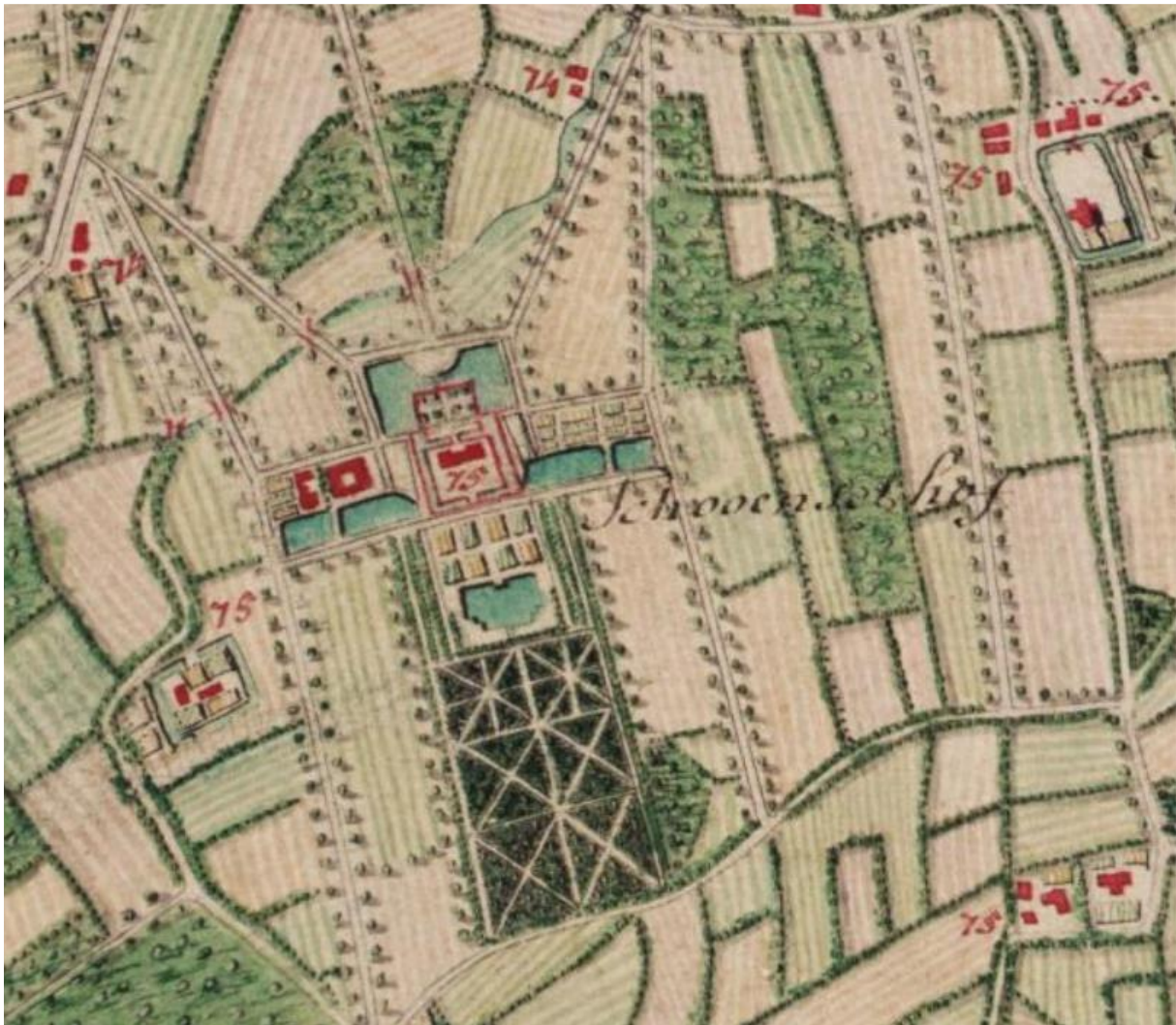
²⁵ E. Stoppie, V. Van der Meynsbrugge en C. Verheyen, 'Van scon-sele tot begraafplaats'. Bouwhistorisch en bouwfysisch onderzoek van het kasteel en de neerhoeve van Het Schoonselhof te Wilrijk. Masterthesis Monumenten- en landschapszorg (Hogeschool Antwerpen), 2006 (afbeeldingenbundel).

Na de dood van Joannes, wordt zijn dochter Maria-Louise-Joséphine eigenaar, met haar echtgenoot Charles-Adrien della Faille de Nevele. Zij gebruikten het kasteel als zomerresidentie. De familie zou later het domein nog uitbreiden, tot een grootte van ca. 110 hectare (wanneer terrein aan de overzijde van de Hollebeek wordt bijgekocht). De neoclassicistische verbouwing die we vandaag kennen wordt grotendeels aan hen toegeschreven. Na het overlijden van Maria-Louise-Joséphine in 1825 werd Augustin Moretus della Faille eigenaar. Zijn zoon Jules Jean Thomas Moretus zou de laatste private eigenaar van het domein worden. Na zijn dood in 1911 werd de stad eigenaar en werd het domein omgevormd tot begraafpark.

2.2.1.1. Analyse van historische kaarten: het kasteeldomein

Het Schoonselhof komt op diverse historische kaarten als kasteeldomein goed in beeld. Hiermee kunnen we de ontwikkeling van het historische landschap goed beschrijven en analyseren. We nemen onderstaand de meest interessante kaarten mee voor een chronologische analyse.

2.2.1.2. Ferrariskaart (18de eeuw)

Figuur 9: Ferrariskaart, bron: Geopunt

Op de Ferrariskaart zien we dat het kasteeldomein omgeven wordt door een ruime groene zone, waarin één hoeve (de Schranshoeve, links onderaan op de kaart) goed zichtbaar is. Ook de ganzenvoet (zijde Hoboken) in de wegenstructuur is duidelijk zichtbaar. Er worden langs alle belangrijke

toegangswegen bomenrijen aangegeven (soorten onbekend). Voor het kasteel ligt een vijver (maar de vijver die nu in de Engelse tuin ligt, is nog niet aangelegd). Andere waterpartijen zijn de ruime gracht achter kasteel en neerhoeve en de spiegelvijver. De vijver voor het kasteel en de achterliggende grachten zijn volgens dit plan nog niet verbonden (of op dit plan niet ingetekend?).

Voor het kasteel zien we op de binnenplaats een referentie naar bomen, naast het kasteel en de neerhoeve worden landbouwbedden gesuggereerd, die ongetwijfeld in het levensonderhoud van het kasteel zullen hebben bijgedragen.

Het kasteel heeft nog de U-vorm die reeds eerder beschreven werd.

De Franse tuin is onderverdeeld – volgens deze kaart – in 8 percelen met tuinstructuren en wordt omzoomd met groenaanplantingen. Achter de spiegelvijver zien we duidelijk de structuur van de berceau. Het sterrenbos bestaat uit 6 percelen, waarvan 2 percelen een bijkomende dwarslaan hebben (en dus een zesarmig kruis vormen, in plaats van vierarmig). Rondom het deel van de tuin en het sterrenbos zien we landbouwpercelen en een klein stukje bosgrond (nu locatie oud-strijdersperken).

2.2.1.3. Plan uit 1809 (Felixarchief)

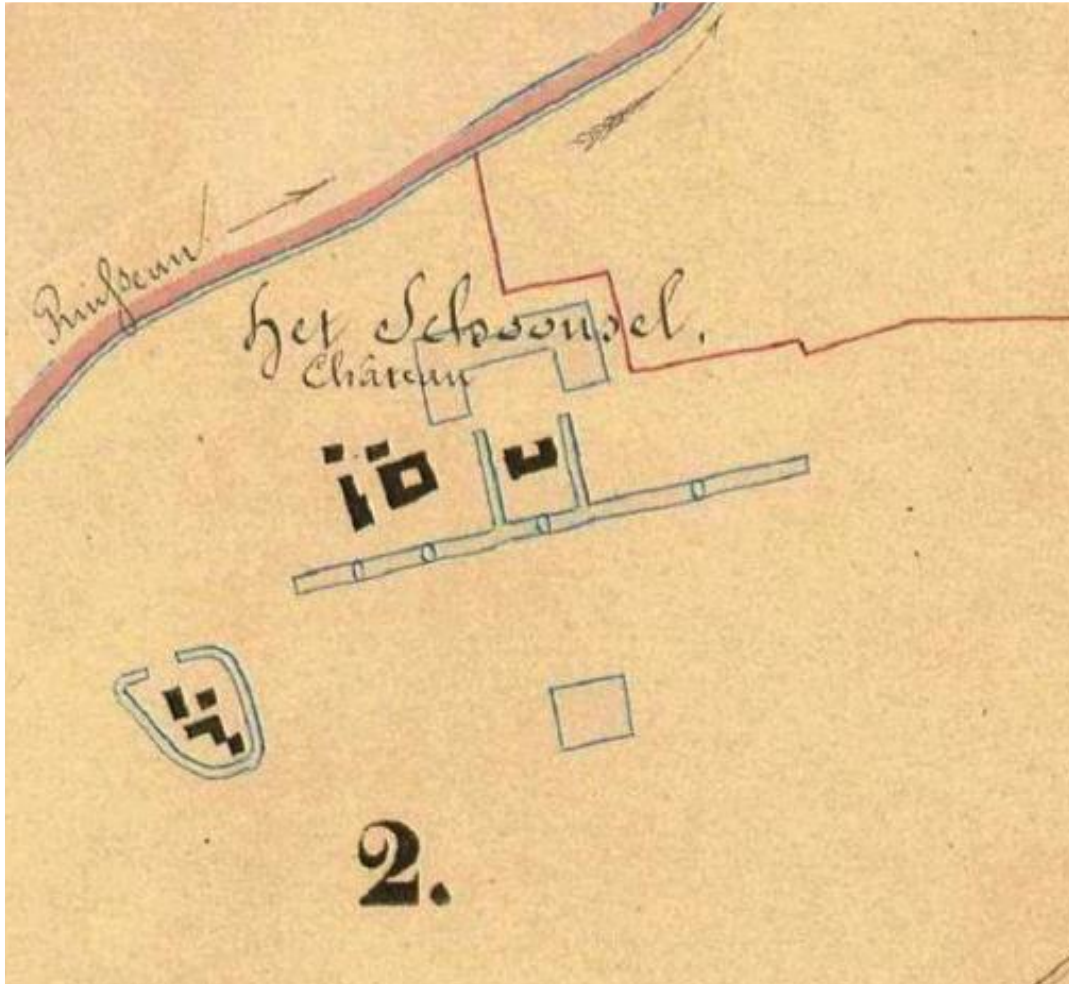

Figuur 10: bron: Felixarchief

In het Felixarchief vinden we een ander plan, dat ons een andere indeling geeft van het geheel. Hierbij valt op dat er meerdere constructies zijn bijgekomen, die vandaag op het terrein van het Schoonselhof zouden staan. Zo zien we naast de Schranshoeve nog een kleine constructie (zijde huidige Moerelei), en staan er (waar vandaag het crematorium ligt), langs de huidige Legerstraat ook enkele constructies. Op deze kaart van landmeter Fournier zien we dat de vijver en grachten rond het kasteel verbonden zijn. De gemeentegrens (Hollebeek) staat eveneens duidelijk op de kaart. Ook hier zien we de onderverdeling in 6 delen van het Sterrenbos. Het kasteel heeft ook hier nog zijn U-vorm.

2.2.1.4. *Atlas der buurtwegen (1841)*

De atlas der buurtwegen tekent eveneens de Schranshoeve in, ook de U-vorm van het kasteel lijkt nog aanwezig.

Figuur 11: bron: Geopunt

2.2.1.5. Vandermaelen kaarten (1846-1854)

Op deze kaart zien we duidelijker de inplanting van de verschillende constructies. De gebouwen op de locatie van het huidige crematorium zijn aangeduid als 'Oude Hof', onder de Schranshoeve zien we opnieuw de aanduiding voor een constructie die niet nader genoemd wordt. de toegangsweg naar de Schranshoeve staat duidelijk ingetekend. De wegenstructuur van het Sterrenbos wordt niet aangeduid, meer nog: we zien dat de twee percelen met zesarmige sterren als leeg worden ingekleurd. Het bosperceel is wel nog aanwezig. Het nabijgelegen Fort VII komt hier voor het eerst in beeld.

Figuur 12: bron: Geopunt

2.2.1.6. Popp kaarten (1842-1879)

De Poppkaart gaat op deze indeling verder. Het water rond het kasteel en de spiegelvijver worden aangeduid als 'Lustwater'. Ook de ommuring van de tuin van de neerhoeve is goed zichtbaar op dit plan.

Figuur 13: bron: Geopunt

2.2.2. De openbare geschiedenis: parkbegraafplaats Schoonselhof

De aankoop van Schoonselhof wordt gedateerd 1911. Twee kaarten uit 1915 laten wel zien dat heel wat stukken nog in pacht gegeven waren aan verschillende families van de hoeves in de onmiddellijke omtrek.

Figuur 14: de roze zone op de kaart geeft aan welk deel de stad reeds kon verwerven in 1911. (bron: Felixarchief)

Figuur 15: op de kaart zien we in het roze welke gebieden reeds eigendom zijn (roze), maar ook welke gebieden nog in eigendom of pachtovereenkomsten zijn (gerelateerd aan de aanwezige hoeves in de onmiddellijke omgeving) (geel, oranje, groen). Het gaat om: Schranshoeve: Constant De Groof (verhuurd tot 1916); Neerhoeve: August De Groof (verhuurd tot 1916); Familie De Weert heeft diverse gronden die de Stad nog kan aankopen (voorkooprecht); Gebouw langs Krijgsbaan: Familie Verschuieren (verhuurd tot 1920); Familie Lodewijckx heeft klein perceel (oranje). Volgens het boek 'Schoonselhof Nu' is deze kaart een ontwerp van E. Van Averbek. (bron Felixarchief)

De begraafplaats kwam tot stand als gevolg van het plaatsgebrek dat zich ontwikkelde op de Kielbegraafplaats, die ondanks uitbreidingen al snel te klein bleek te zijn.

We noteren de aankoop op 6 november 1911, met vermelding aan het college dat het gaat om een oppervlakte van 84,67 hectare, voor de aankoopprijs (kosten inbegrepen) van 864.799,10 Bfr²⁶. de aanzet werd voordien reeds gegeven door Frans Van Kuyck, die als schepen van Schone Kunsten de schoonheid van het Schoonselhof sterk kon waarderen. Hij baseerde zich ook op het voorbeeld van de Hamburgse begraafplaats Waldfriedhof (Hamburg-Ohlsdorf), dat als laatromantisch landschapspark ook een begraafpark was geworden.

De Nieuwe Gazet verwoordde destijds het nieuws als volgt:

Eenieder is erover t' akkoord dat de stad een prachtige koop gedaan heeft aan het Schoonselhof op Wilryck en Hoboken. Zoo een echt aardsch paradijs met een kasteel erin, voor nauwelijks een frank den vierkanten meter - 't is waarlijk gegeven! We hadden de gelegenheid, gisterenavond den heer schepen Van Kuyck een momentje over dezen koop te spreken en vernamen van hem een en ander over de plannen van het Gemeentebestuur voor wat betreft het nieuwe kerkhof, dat in dit park zal worden aangelegd. Dit kerkhof zal heel iets anders zijn dan alles wat ons in België als kerkhof voorstellen. Het zal onmogelijk nog een 'doodenakker' geheeten kunnen worden. Er zullen weinig of geen boomen worden uitgedaan. De dooden zullen er wel degelijk in een tuin, in een park begraven worden. Zij zullen er rusten in het lommer van de hooge ruischende kruinen, niet meer in eentonige rijen, maar in schilderachtige parken gegroepeerd onder groen en bloemen. Ons nieuw kerkhof zal opgevat zijn naar het model iets of wat van Hamburg, maar het zal veel uitgestrekter en veel schilderachtiger zijn.

En wat denkt ge met het kasteel te doen, vroegen we den heer Van Kuyck? -Wel antwoordde hij ons: voor mij zou het best zijn, dat we dat voorlopig maar lieten zooals het is. We kunnen er de administratie van het kerkhof in vestigen, met een doodenbewaarplaats en wat daar nog al bij hooren kan; in afwachting dat de lijkverbranding door de wet wordt toegestaan – wat onmogelijk nog lang kan uitblijven – en dan kunnen we nog altijd zien, hoe we daar het best een Crematorium bouwen. De heer Van Mechelen, stadsbouwmeester, is gelast met de plannen tot verandering van het Schoonselhof in een nieuwe doodenstad. Het zal dan niet lang meer duren, of op het Kielkerkhof zullen geen menschen meer begraven worden.²⁷

Opvallend is dus dat schepen Van Kuyck van bij aanvang reeds luidop droomde van de komst van een crematorium naar deze locatie.

Er werd in de jaren nadien nog een hartig woordje gesproken binnen de stedelijke context en de verschillende belanghebbenden over de al dan niet gewenste combinatie tussen een begraafplaats en een park. Als gevolg zijn er ook verschillende ontwerpen gemaakt²⁸.

In 1911 was er al het eerste ontwerp door **Janlet en Schmitz**, dat opgemaakt werd in opdracht van de *Vrienden der Parken van Antwerpen*. De toelichting bij het plan klonk als volgt:

De begraafplaats mag geen oppervlakte zijn zonder teekening, zonder lijn, overdekt met een koude steenen vegetatie; zij dient te wezen een rustoord vol vrede en schaduw, stilte en geheimzinnigheid. Zij

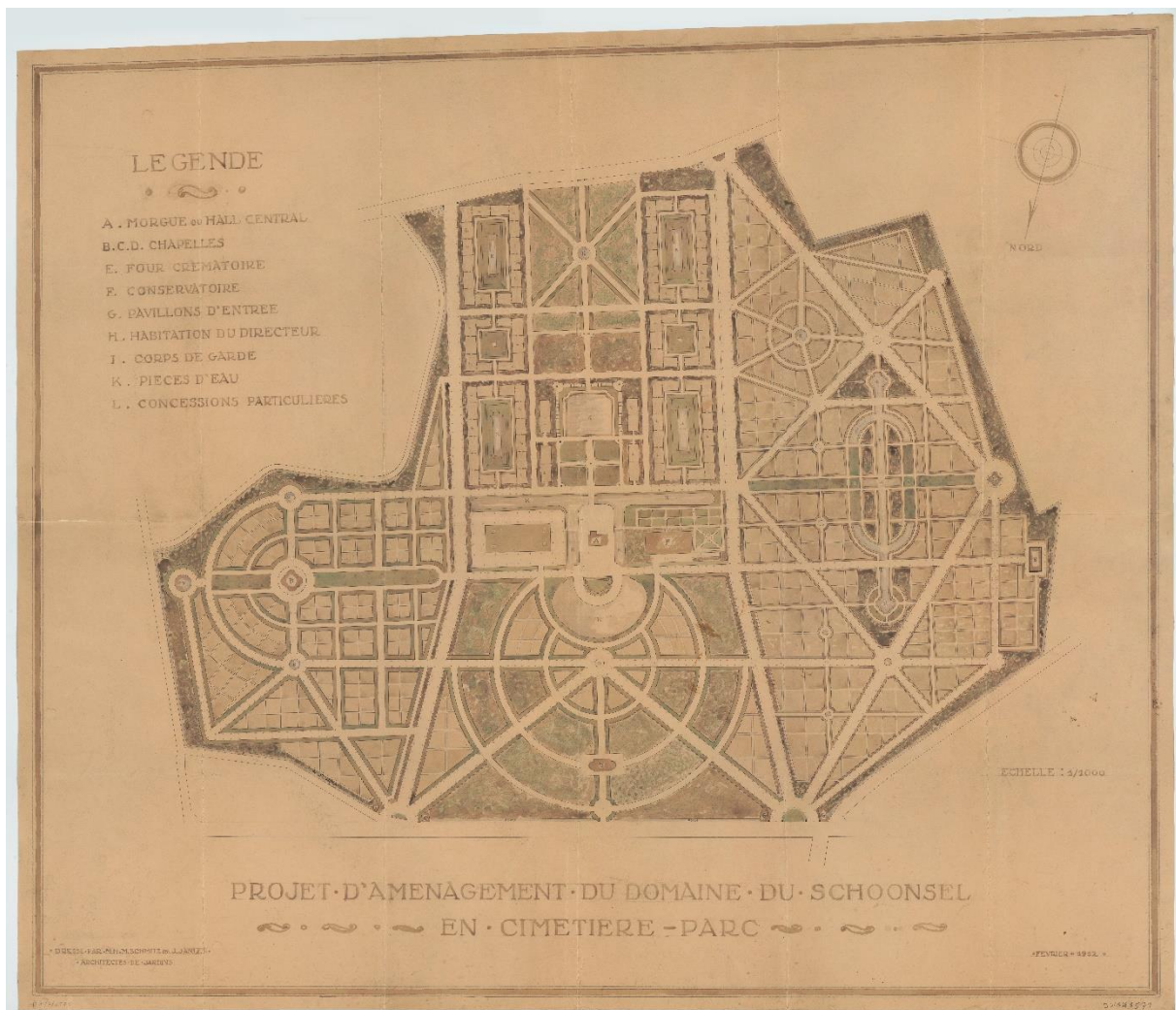
²⁶ 6/11/1911: melding van aankoop van het domein door het college, onder voorbehoud van goedkeuring van de gemeenteraad. Oppervlakte: 84 HA, 67a, 27 ca. Aankoopprijs: 806790 Bfr. En 58819.10 Bfr. kosten (totaalbedrag 864.799.10 Bfr.)

²⁷ De Nieuwe Gazet 27-10-1911, pag 1 (BelgicaPress)

²⁸ Deze geschiedenis wordt grondig toegelicht in Schoonselhof Nu!. We nemen hieronder mee wat relevant is voor de verschillende onderdelen van het beheersplan.

moet én eenvoudiger, én toch smaakvoller versierd zijn. Minder steen en meer groen, minder uitstalling van banalen pronk, meer ware rijkdom, meer orde en edele eenvoud. Men kan zich toch moeilijk iets meer stuitend voorstellen dan de moderne grafdenkmalen die meestal den stempel dragen van maatschappelijke ijdelheid en mercantielen geest. (...) De gemeente heeft niet alleen een heerlijken tuin van gewisse vernieling gered, maar heeft ook de gelegenheid een prachtige rustplaats te stichten. Dit fraaie landgoed schijnt bij uitnemendheid geschikt om mettertijd de ideële begraafplaats te worden. Er gaat van dat park met zijn edelen weemoed een bekoring uit die wij op onze andere begraafplaatsen ook zouden willen zien.

Janlet en Schmitz dachten onder meer na over meer gelijkvormige grafzerken, over een erebegraafplaats in het bos voor het kasteel, hagen en tuinen die van elkaar gescheiden waren (zodat inrichting kon verschillen). De ereperken zouden centraal komen te liggen, de gewone graven aan beide zijden van het centrale gedeelte; Janlet en Schmitz voorzagen voor elke godsdienst in de stad gebouwtjes (kapellen): protestants, joods en katholiek. Ze voorzagen zelfs al een eventueel crematorium. Het kasteel zagen ze als een *doodenhuis*, aan de ingang moesten gebouwen komen voor de administratie en verspreid over de begraafplaats dienden diverse wachthuisjes te komen. De afsluiting zou vooral bestaan uit een brede diepe gracht, die meteen ook goed kon draineren. Ook de directeur zou een woning krijgen, niet in het kasteel, maar wel nabij de huidige hoofdingang. Het plan zoals het voorlag voorzag in veel meer lanen en perken dan we vandaag kennen. Deze indeling zou uiteindelijk minder plaats voor effectieve graven hebben opgeleverd, door de aanwezigheid van veel schuine dreven en lanen, samen met extra waterpartijen, mogelijk is dat één van de redenen dat het plan door de opvolgers later zou vereenvoudigd worden.

Figuur 16: plan van Janlet en Schmitz, opgemaakt in februari 1912 (collectie Felixarchief, DWG#6571).

Grondonderzoeken gaven van bij het begin ook ernstige problemen mee: men noteerde een hoge waterstand en een sterke ondoordringbaarheid van de grond, twee voorwaarden die voor begraving absoluut gemeden moeten worden. Een medewerker van het Museum voor Natuurwetenschappen (vandaag gekend als het KBIN) deed destijds een geologisch onderzoek dat uitwees dat niet alleen water, maar ook drijfzand een probleem was²⁹.

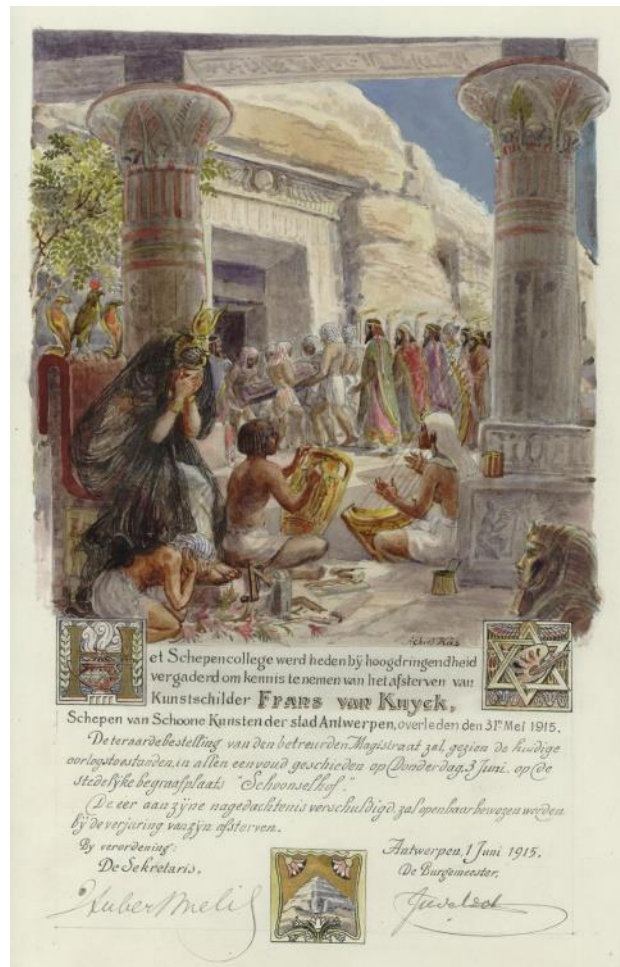
²⁹ Georges Hasse (collaborateur du Musée Royale d'Histoire Naturelle), deed een geologisch onderzoek, dat uitwees dat er een laag drijfzand onder het maaiveld zit (1.10 tot 3 meter diep).

Het verplichte onderzoek van de Provinciale Geneeskundige Commissie sloot zich in 1912 aan bij deze problematiek en stelde dat ophoging van de grond noodzakelijk was. Ook drainage, grachten en riolen moesten worden aangelegd. De drainage naar de Hollebeek – en het voorstel om ze zelfs te verleggen werd hier geoperd³⁰.

Met de start van Wereldoorlog I werden ook de eerste mensen op het Schoonselhof begraven, alhoewel daar op dat moment nog geen ‘echte’ voorziening voor was aangelegd. Het eerste ‘perk’ dat in gebruik werd genomen was het latere perk 1, waar tussen 1914 en 1918 Duitse militairen begraven werden. Zij werden na de oorlog overgebracht naar de Duitse militaire begraafplaatsen van Lommel en Vladslo tussen 1947-1959 in 42 repatriëringsoperaties³¹.

De eerste begravene op het Schoonselhof werd hier ter aarde besteld op 29 augustus 1914: de Duitse militair Otto Frocke. De officiële omvorming tot begraafplaats was door de Provincie nog niet goedgekeurd op dat moment.

Dit was ook niet het geval bij de begrafening van schepenen Van Kuyck, die ironisch genoeg als één van de bezielers hier uiteindelijk zelf als eerste burger begraven werd. Uit diverse documenten blijkt dat hij tot aan de officiële overbrenging naar perk N zijn eerste laatste rustplaats vond in het Sterrenbos (exacte locatie onbekend)..

Figuur 17: guldenboek stad Antwerpen, met vermelding van de begrafenis van Schepenen Van Kuyck. Bron Felixarchief

³⁰ 7/01/1912: verslag 'Commission Médicale Provinciale et Comité de Salubrité Publique d'Anvers'

³¹ Rijksarchief, dossiernummer PAA125 610

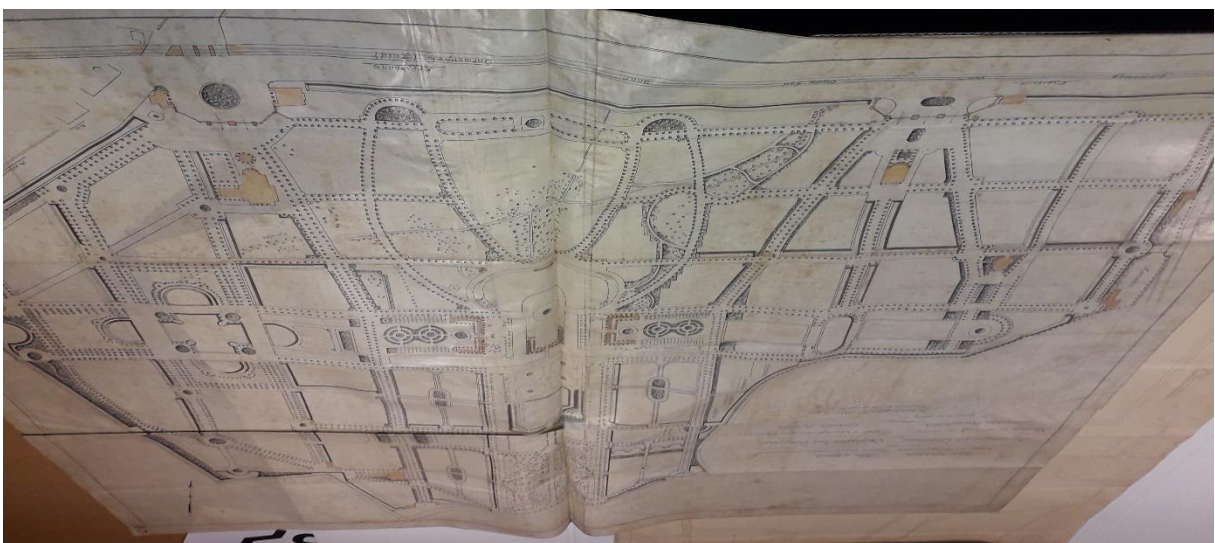
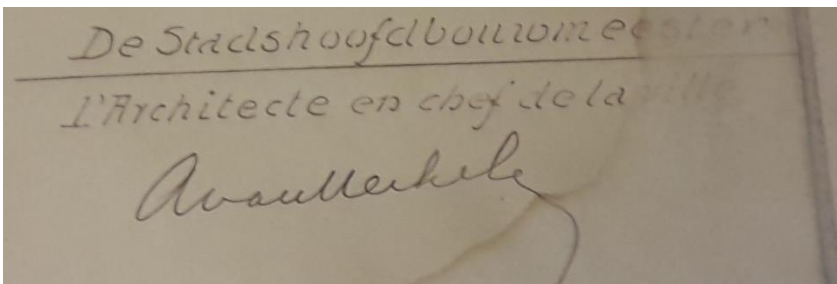
Tussen 1916 en 1919 werd het bestaande ontwerp van Janlet en Schmitz verder uitgewerkt door stadshoofdbouwmeester **Alexis Van Mechelen**. Hij besteedde in zijn ontwerp veel aandacht voor de combinatie van park en begraafplaats, maar vereenvoudigde ook het plan. Ereperken werden in zijn ontwerp nog steeds redelijk centraal gelegd, met name naast de Franse tuin.

“Eene begraafplaats moet ook zooveel mogelijk den haar eigen bijzonderen en gewenschten indruk nalaten; daarom mag zij ook niet op een lusthof lijken en al wat ter harer versiering en verfraaiing dient, stemmig en indrukwekkend te wezen.”

Figuur 18: Het plan van Alexis Van Mechelen (1916), versie in kleur.

De versie in kleur draagt duidelijk de handtekening van Van Mechelen, al was hierover in het verleden verwarring met de handtekening van E. Van Averbek.

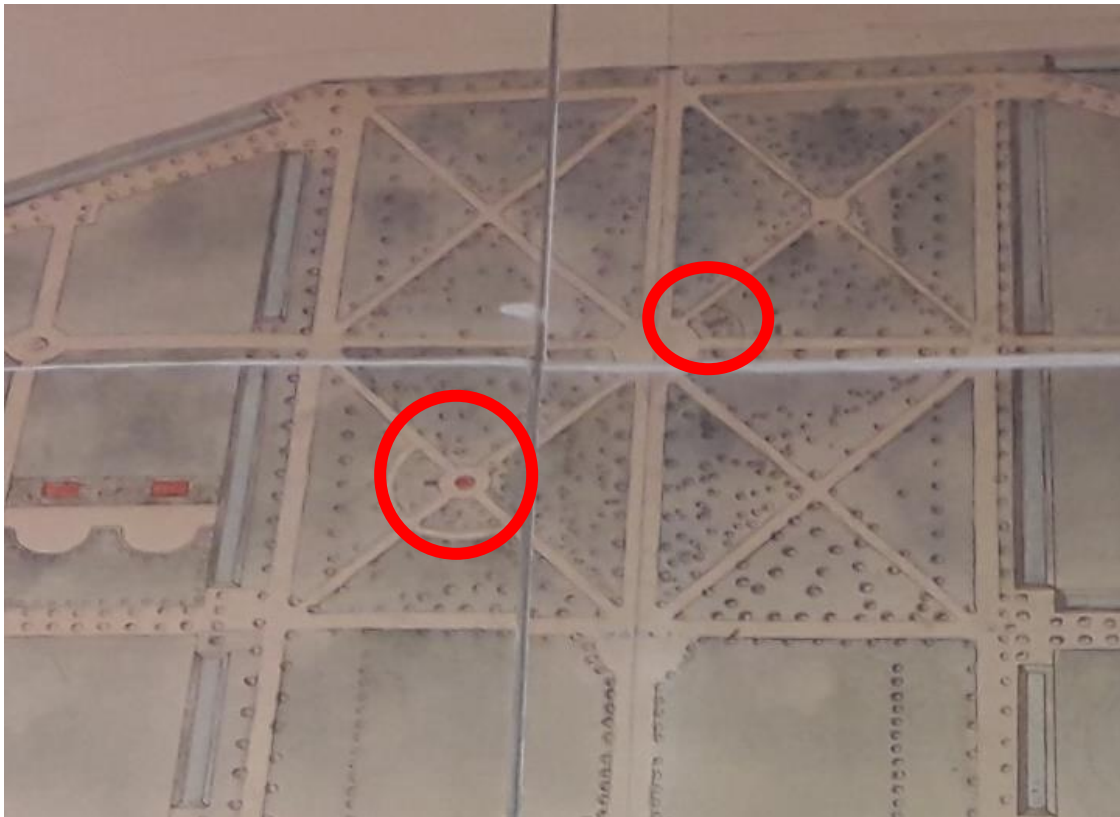
Figuur 19: het plan in zwart wit versie met inkleuring van bestaande en toe te voegen structuren (Bron: Felixarchief Antwerpen)

Met het plan van Van Mechelen zien we onder meer:

- Een andere aanleg voor de latere Engelse tuin (Janlet & Smitz voorzagen daar nog een cirkelvormige concentrische structuur)
- Minder dwarse assen dan bij het plan Janlet en Smitz, waardoor er grotere perken ontstaan (dus een vereenvoudiging)
- Een kleinere waterpartij in het westelijke deel van de begraafplaats in kruisvorm
- Hagen rond de perken en bomenrijen langs de dreven.
- Meerdere rotondes en grachten
- Een ruimte voor de steenhouwers en hoveniers (in het oosten)
- Gebouwen, gerelateerd aan rouwrituelen en lijkbezorging, verspreid over de begraafplaats (het idee van een protestante en katholieke kapel, een synagoge, en een crematorium wordt ook in deze plannen nog niet losgelaten). In feite benadrukt Van Mechelen hier het 'neutrale' karakter dat in het toenmalige decreet (Napoleon) gevraagd werd in het kader van godsdienstvrijheid.
- Interessant is dat we een inkleuring zien (op de zwart-wit plannen) in het midden van het sterrenbos, in de vorm van een graf. Op de gekleurde plannen zien we ook een rotonde ingekleurd in het sterrenbos. Het gaat hier meer dan waarschijnlijk om de graven van Frans Van Kuyck en Henri Leys die in 1915-1916 als eerste burgers hier begraven werden.
- De neerhoeve staat niet op plan en zou vervangen worden door concentrische (en symmetrische) structuren aan beide zijden van het kasteel.

Figuur 20: Van Mechelen voorzag een gebouw bij de ingang (andere lay-out dan vandaag), met vlakbij een Katholieke kerk en in het uiterste westen een gebouw als crematorium. De ingang zelf was opgevat als een ganzenvoetstructuur met een rond punt en grote poort aan de ingang.

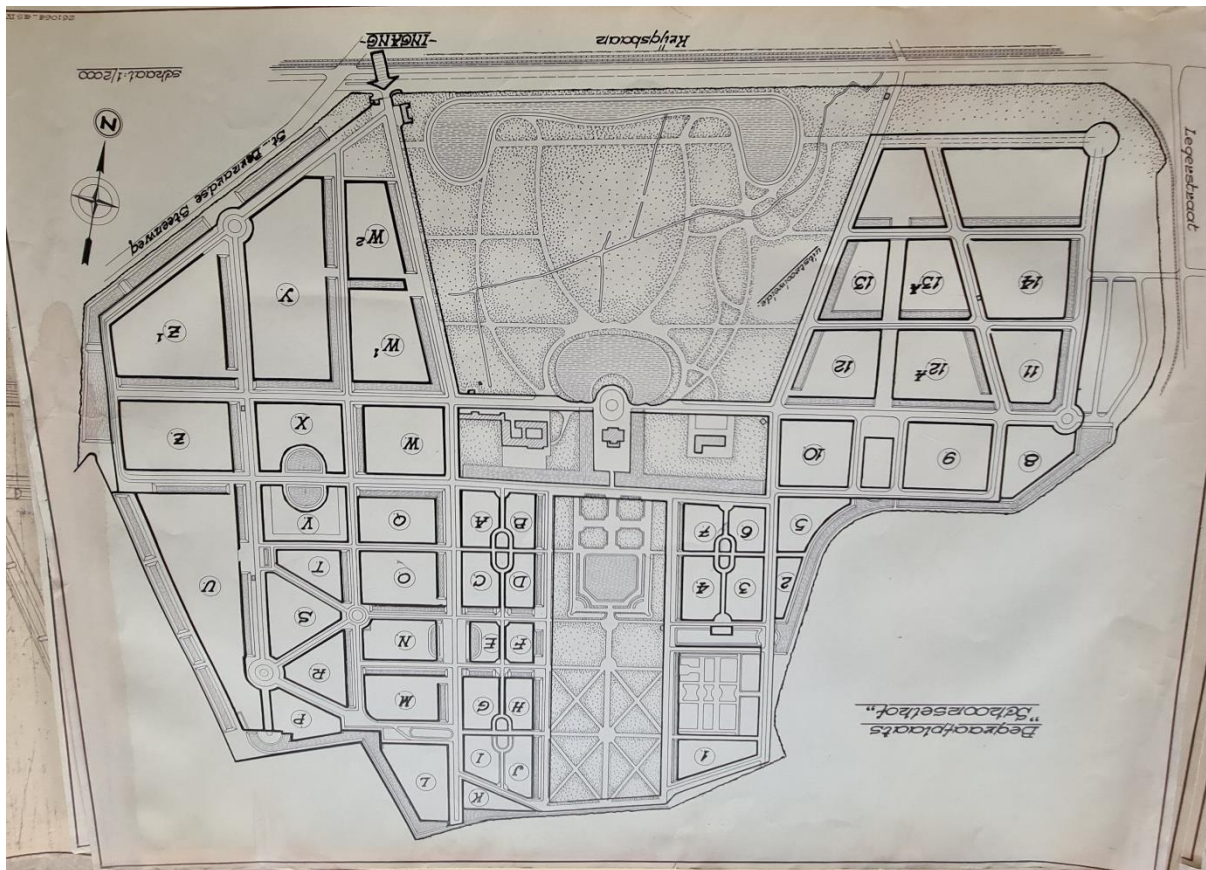
Figuur 21: intekening van twee graven in het Sterrenbos, één op de rotonde en één op een hoek van de achterste ster (centraal in het Sterrenbos).

Het plan onderging nog verdere ingrepen, met in 1919 het ontwerp van **Emiel Van Averbek**.

Het idee van ereperken naast de Franse tuin werd verlaten, mogelijk met het idee om de historische as niet te veel landschappelijk te belasten. Hij plande veel minder gebouwen op de begraafplaats in (onder meer het idee van de kapellen verdween), maar hij tekende wel het huidige ingangsgebouw met poortconstructie aan de Krijgsbaan.

Onderstaand zien we een plan (daterend van na 1956) waar de uiteindelijke structuur van de begraafplaats duidelijk werd opgetekend. Van Averbek vereenvoudigde het grondplan nog verder. Enkele aandachtspunten zijn:

- De vereenvoudiging van de kruisvormige waterpartij in het westen, tot twee vijvers in de vorm van spiegelende halve cirkels (tussen perken V en Z)
- Behoud van het ontwerp in het 'Engelse bos'
- Behoud van de Neerhoeve (en weglaten van de symmetrische structuren in het vorige plan)
- Weglaten van gebouwen (behalve ingangsgebouw)
- Weglaten ruimtes voor steenkappers en hoveniers (die ondergebracht werden als technische diensten in de Neerhoeve)
- Nummers en letters als wegwijzer voor de perken
- Aansluiting van de Hollebeek op het nieuwe grachtensysteem langs de perken (i.p.v. doorkruising bovengronds door de perken W, Y en Z) maar niet in het bos
- Vereenvoudiging van de 'ster' structuur van het Sterrenbos

Figuur 22: bron: archief kasteel Schoonselhof

Sporen van medegebruik

In de periode tussen de aankoop van het domein in 1911 en de opening in 1921 vinden we tal van sporen van medegebruik terug.

Frans Van Kuyck (09/06/1852-31/05/1915) Als eerste burger begraven op Schoonselhof	Afscheidsplechtigheid 03/06/1915 Bron: Belgicapress – Vlaamse Gazet – 04/06/1915 pag. 3
---	---

Terwijl de eerste Duitse soldaten, de eerste (ere)burgers zoals Van Kuyck en Leys begraven werden en de aanleg van de perken zou starten, stellen we vast dat een groot deel van het domein nog in pacht was van de nog aanwezige hoeves. De pachtovereenkomsten – zo blijkt uit het bovenstaande plan van 1911 – zouden aflopen in 1916 en 1920. Er werden dus zeker nog aan hoeves gerelateerde landbouwactiviteiten uitgevoerd. Een bevestiging daarvan vinden bijvoorbeeld ook in de kranten uit die tijd terug. Zo lezen in volle oorlogstijd in de krant Het Vaderland in 1915 als volgt in het artikel met de titel “Van groeien en sterven. Aardappelkweek in België (van onzen Antwerpschen correspondent) Antwerpen, 26 juni. “

‘Alles te zamen werden 75 à 80.000 K.G. aardappelen geplant, de meeste echter voor stadsrekening, op aan de stad of aan de voorsteden toebehoorende terreinen en onder haar leiding. Bewerkt werden de stadsgonden bij het Nachtegalenpark en in het Schoonselhof, het toekomstig park van de gemeente Deurne, de Garden City bij de Luythaegen, de terreinen van Beerschot en enkele andere van minder beteekenis, over een totale oppervlakte van 40 hectaren³². Om de stadsbevolking te voeden werden dus ook in het Schoonselhof aardappelen gekweekt.

Een andere vorm van medegebruik was dan weer de komst van Sanatorium (Gesticht Arthur Van den Nest), dat van 1916 tot en met 1919/1920 gevestigd was in het kasteel Schoonselhof. Hier konden kinderen terecht die strijd leverden tegen tuberculose³³. Tijdens de Eerste Wereldoorlog stond het

³² Het Vaderland, 1915, 30/06/1915, no. 181. (geraadpleegd via Delpher, 1/10/2022).

³³ A Anvers. La lutte contre la tuberculose. Le Quotidien, 27/08/1916 (geraadpleegd via BelgicaPress, 1/10/2022).

kasteel quasi leeg. In augustus 1916 kreeg het 'Gesticht Arthur Van den Nest' toestemming om het pand te gebruiken. Deze organisatie stond bekend om zijn strijd tegen tuberculose. Tussen 1916 en 1920 waren er kinderen aanwezig. Nadien werd het kasteel gebruikt als woning voor de directeur en de administratie. Tegen de voorwaarde om geen wijzigingen aan te brengen, zondigde het Instituut echter wel door het bouwen van sanitair in het souterrain en een beerput nabij de vijver.

Belgicapress - Le Quotidien 27/08/1916 – Toestemming tot gebruik van park en kasteel door Instituut Van den Nest.

A Anvers

La lutte contre la tuberculose. — La section anversoise de la Ligue nationale belge contre la tuberculose a reçu du Comité national de secours et d'alimentation un important subside pour combattre la terrible maladie dont les progrès deviennent inquiétants, à raison de l'insuffisance de l'alimentation.

L'administration communale, ne voulant pas être en reste, a mis à la disposition de la Ligue le château et le parc du **Schoonselhof**, de façon à assurer à un grand nombre d'enfants un séjour au grand air.

De son côté, la section des enfants débiles a obtenu la disposition de la campagne Van de Velde, où environ 3.000 enfants pourront prendre leurs vacances dans un magnifique parc de plus de 10 hectares.

Belgicapress – Gazet van Antwerpen 20/10/1919 – Aanwerving van meid

Gevr. bekw. **meid** in
kolonie v. zwakke
kinderen. **Schoonselhof**
Wilryck, loon 40 fr.
p. maand. Aanb. Ge-
sticht Van den Nest,
Blindenstr. 13, tuss.
9 en 4 uur. 4885

Belgicapress – Gazet van Antwerpen 11/07/1919 – Diverse aanwervingen

Gevr. bekw. wasch-
vrouw voor het Ge-
sticht Van den Nest
en drie bekw. meiden
voor het kasteel voor
zwakke kinderen,
Schoonselhof te Wil-
ryck. Aanb. Blinden-
str., 13. Antw. 8298

Na de uiteindelijke opening van de begraafplaats zijn de sporen van medegebruik grotendeels verdwenen.

De ingebruikname van de begraafplaats

De begraafplaats werd officieel in gebruik genomen op 1/9/1921. De Kielbegraafplaats werd op die dag officieel gesloten, al zou men nog enkele jaren wel bijbegravingen in bestaande graven toelaten. Ook de omheining werd voorzien met ijzeren piketpalen en gegalvaniseerde pindraad en dit voor een bedrag van 21.264,40 Bfr. De omheining was 1m70 hoog en werd voorzien voor een totale lengte van ca. 3900 meter. Inbegrepen waren vijf dubbele poorten (3m breed) en twee enkele poorten (1m25 breed). De poorten werden voorzien van grendels met hangslot³⁴. Na opening bleek de bereikbaarheid van de begraafplaats een groot probleem, het doortrekken van de tramlijn bleek daarop uiteindelijk een antwoord.

Hoe de begraafplaats er uit zag, die eerste jaren na opening, is deels af te leiden van oude postkaarten:

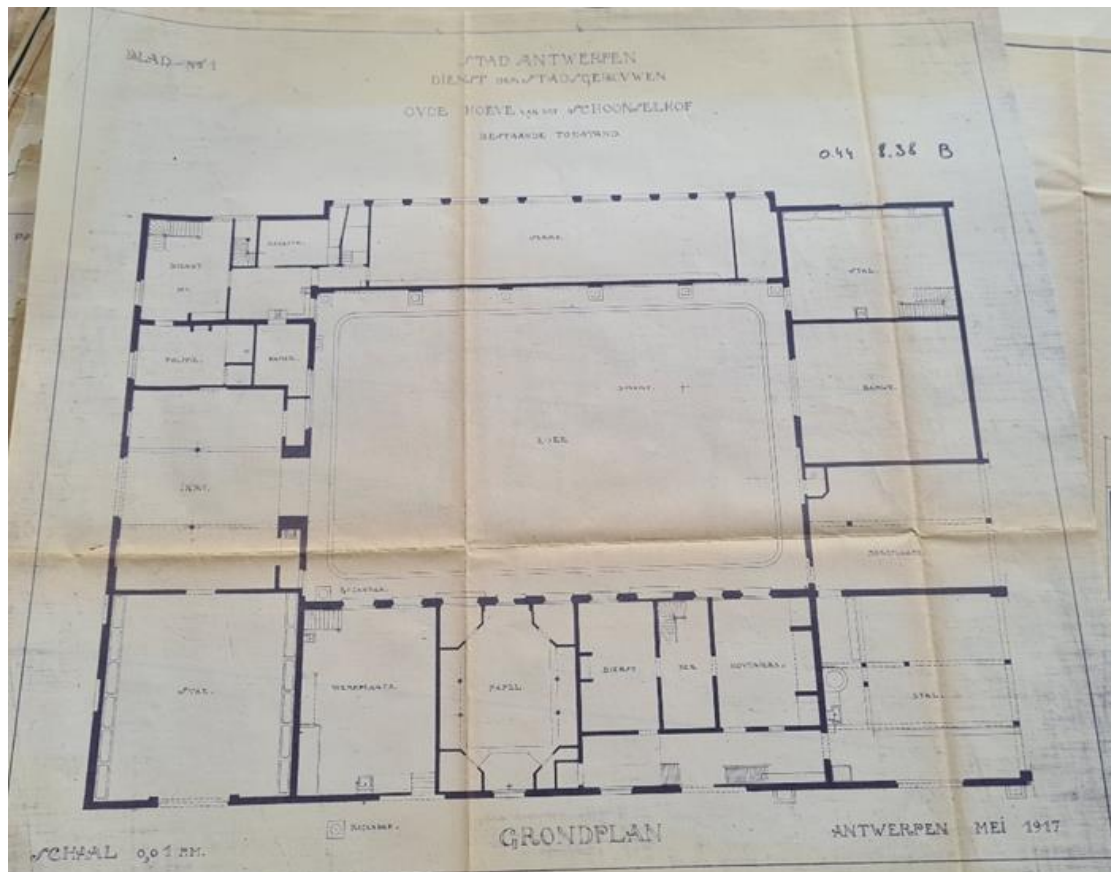
Figuur 23: postkaart, mogelijk ca. 1921 (poststempel): [Zonder Classificatie - CPA - BELGIQUE - SCHOONSELHOF - grafsteden kerkhof antwerpen \(delcampe.net\)](#) (geraadpleegd op 16/05/2022).

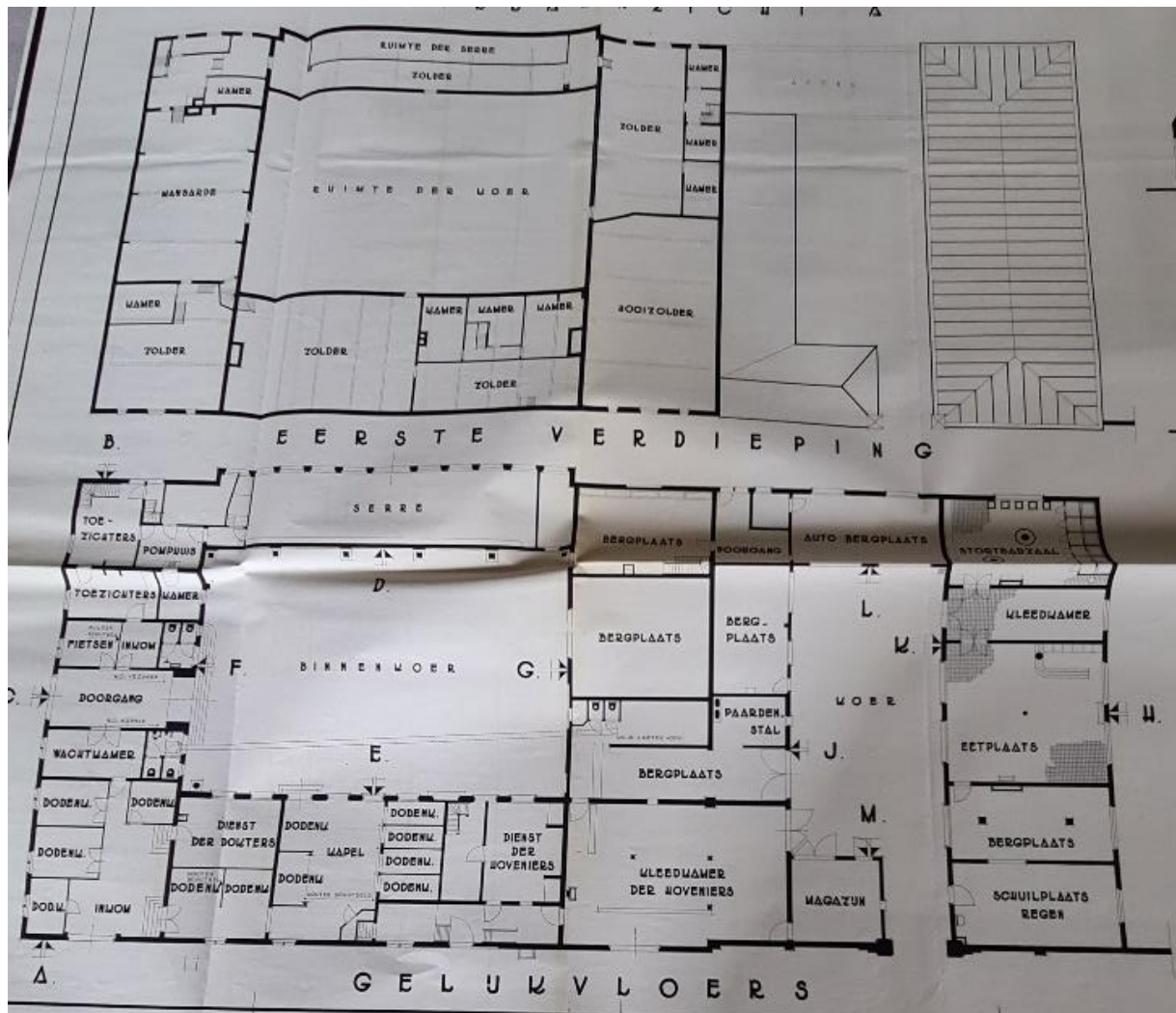
Figuur 24: postkaart (afgestempeld 1922?) [Antwerpen - Schoonselhof Grafsteden Kerkhof ANTWERPEN \(delcampe.net\)](#) (geraadpleegd op 16/05/2022)

³⁴ Dossier Rijksarchief, PAA_637_096_01_01, met inbegrip van verslag Gemeenteraad 14/01/1921 en CBS 4/01/1921.

Met het oog op de opening als begraafplaats werd de oude neerhoeve verbouwd om de nieuwe bestemming te vervullen. Het kasteel werd ondertussen ingericht als ruimte voor dienstlokalen en woning van de bestuurder. Diverse functies werden voorzien in de neerhoeve: een werkplaats, kamer voor dokters, kapel en vertrekken voor bedienaars van godsdiensten, dodenkamers, kistenkamer, enz.. Een deel van de neerhoeve deed op die manier dus dienst als dodenhuis. Deze functie bleef meerdere decennia bewaard, zo leren we nog uit een plan uit 1960 (zie ook onderdeel **inventarisatie -> bouwkundig erfgoed -> neerhoeve**)

Figuur 25: plan d.d. mei 1917 met eerste ontwerp voor de inrichting van de neerhoeve. In dit ontwerp is er een kapel, naast tal van ruimten voor hoveniers en stelplaatsen. (bron: archief dienst begraafplaatsen - kasteel Schoonselhof)

Figuur 26: een plan uit de jaren 1960 (architect Ferdinand Peeters) geeft ons een beter beeld van de ruimten die uiteindelijk ontwikkeld werden, zoals de dodencellen, ruimte voor dokters, enz. (bron: archief dienst begraafplaatsen - kasteel Schoonselhof)

Vanaf 1925 werden de perken systematisch aangelegd en gebeurden er ingrijpende werken in het landschap. De grachten werden diep uitgegraven, de opgegraven aarde werd gebruikt om de naastgelegen perken op te hogen. Tussen 1925 en 1927 werden naar schatting ook zo'n 90.000 ton loodslakken gebruikt om de grachtwanden langs de perken te versterken. Het grachtensysteem kreeg langzaam maar zeker vorm (zie verder onderdeel **inventarisatie – archeologisch erfgoed**). Bij de werken van aanleg werden stevast werklozen ingezet om de arbeid te verrichten, iets dat ook bij ontgravingen en andere werken op de begraafplaats nog lang ingeburgerd bleef.

In 1929 werden de eerste wegen op het Schoonselhof verhard, waardoor het landschap stilaan zijn karakter kreeg dat we vandaag ook kennen.

Figuur 27: op deze foto is de ingang met lindendreef reeds verhard. Toegang voor auto's en lijkwagens is mogelijk. Achter het ingangsgedouw zien we aanplantingen die vandaag verdwenen zijn. Postkaartje van uitgeverij Mortelmans. Bron: [Antwerpen - CPA HOBOKEN : Ingang Schoonselhof \(delcampe.net\)](#) (geraadpleegd op 17/05/2022)

Op 1/06/1936 volgde uiteindelijk de volledige sluiting van de Kielbegraafplaats, al zou door de vele overbrengingen van graven die nodig waren de volledige sluiting nog tot 1948 duren. Het Kielpark ontstond kort nadien en werd in 1952 ingehuldigd. => zie perknota's '**Historische perken**' en **Ereperken**

Overbrengingen gebeurden kosteloos voor concessiehouders, maar de kosten voor overbrenging van het grafteken moesten ze wel zelf betalen. Families kregen daarvoor 10 jaar de tijd. Vooral in de jaren 1930 werden veel graven overgebracht. De betalende overbrengingen werden gehergroepeerd op perken Y (vanaf 1936) en Z1 (vanaf 1938). Stadsontwerper Fizez werd naar verluidt betrokken bij de plannen voor ligging en rangschikking van de over te brengen graftekens.

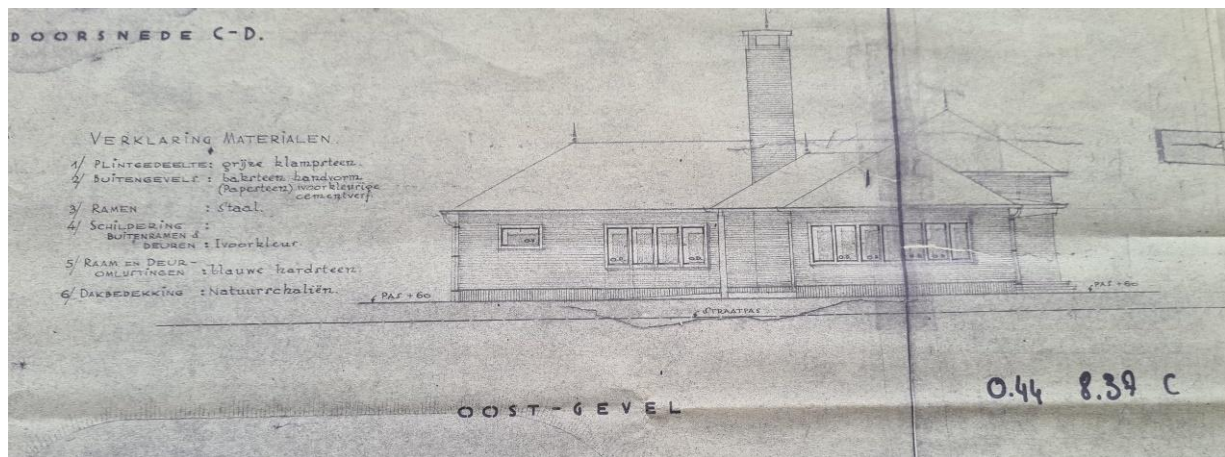
In 1933 werden met beperkte middelen enkele schuilhuisjes opgetrokken, mogelijk is een ongedateerde foto uit het Felixarchief de laatste getuige van deze huisjes.

Figuur 28: Foto nr.: sa075183 (bron Felixarchief), precieze locatie onbekend.

Tijdens Wereldoorlog II liep het kasteel schade op, die hersteld werd in de jaren 1949-1951, eveneens naar ontwerp van stadarchitect Fivez. Ook de bestaande schuilhuisjes bleken ernstige averij te hebben opgelopen, getuige de aanbesteding voor die nieuwe huisjes in 1958.

Na het verdwijnen van het dodenhuis op de Kielbegraafplaats bleek de neerhoeve mogelijk ontoereikend geworden te zijn. Vanaf 1950 zien we de aanloop naar de bouw van een rouwplaats (huidige wachtruimte) naar ontwerp van architect Fivez, onder het beheer van de stadsdiensten. Een jaar later, in 1951 kwam er het ontwerp voor het nieuwe dodenhuis in de weide naast het kasteel. Dit werd uiteindelijk opgetrokken tussen 1952-1955, eveneens in het beheer van de stedelijke diensten (zie onderdeel **inventarisatie -> archeologisch erfgoed**).

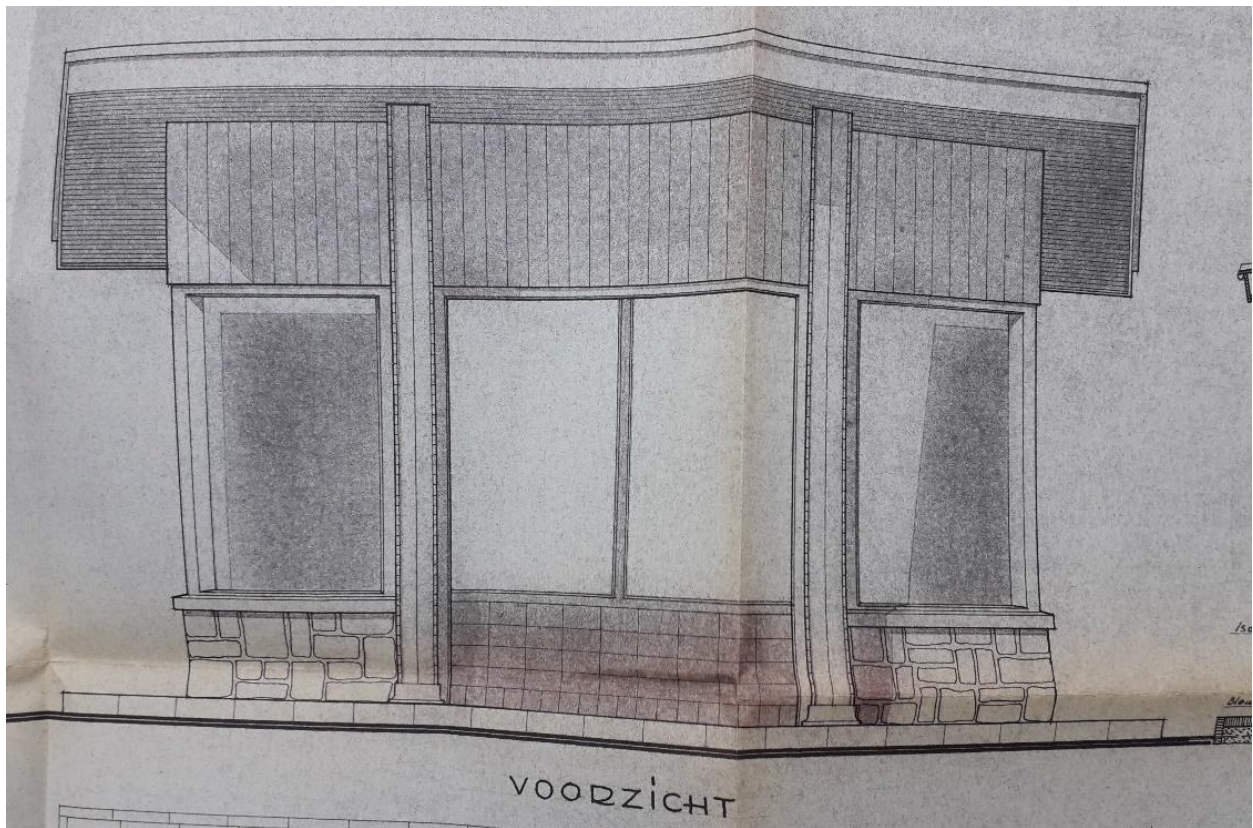
Figuur 29: detail van het ontwerpplan van het dodenhuis (Archief dienst begraafplaatsen – Kasteel Schoonselhof)

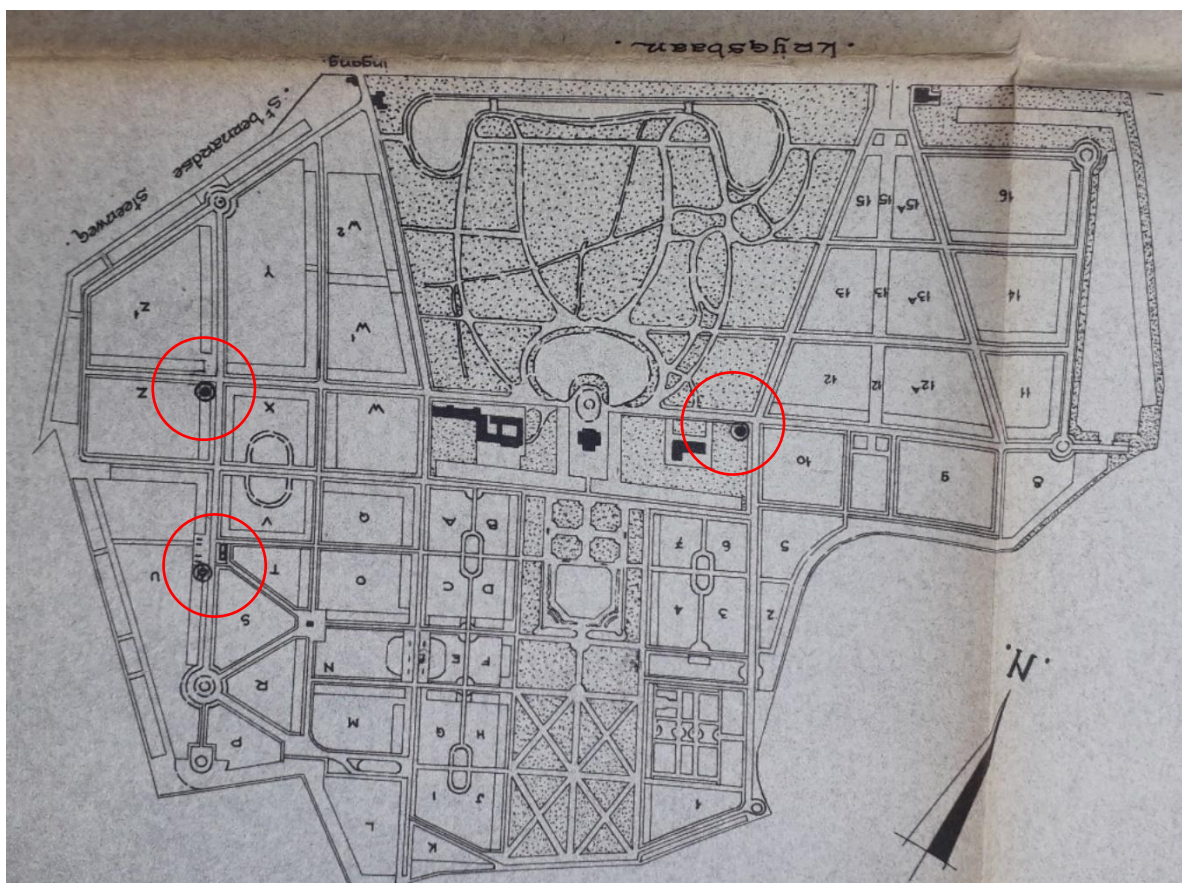
Figuur 30: gevel van het voormalige dodenhuis (bron: <https://www.urbex.nl/mortuarium-schoonselhof/>)

Met behulp van subsidie gelinkt aan oorlogsvernielingen konden in 1958: drie nieuwe schuilhuisjes worden opgetrokken. Later zouden nog meerdere exemplaren worden toegevoegd (jaren 1970). Architect was in beide gevallen Ferdinand Peeters. Er was heel wat discussie over deze huisjes, die volgens velen niet pasten in het monumentale kader. In feite stelde men voor het ontwerp in zijn geheel te herzien, wat uiteindelijk sterk beperkt gebleven is. De oorspronkelijk voorziene breukstenen op het ontwerpplan, moesten op voorzet van het Provinciaal Comité voor Monumenten en Landschappen en de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen vervangen worden door lokaal gefabriceerde bakstenen, teneinde het verbeteren van de 'esthetiek'³⁵. Meer informatie bespreken we in het onderdeel **inventarisatie -> schuilhuisjes**.

³⁵ Rijksarchief, dossiernr. PAA_637_096_06_3schuilplaatsen_1958_1962

Figuur 31: detail ontwerpplan van de eerste schuilhuisjes (bron: Rijksarchief: dossier nr. PAA637_096_06)

Figuur 32: het liggingsplan situeert de eerste drie schuilhuisjes tegenover perk 10, op de hoek van perk Z en tussen perken U en S.

In de jaren 1960 komen een aantal graven van de intussen verdwenen polderdorpen naar het Schoonselhof. De meeste graven uit deze dorpen komen echter terecht in andere naburige gemeenten van deze polderdorpen, op de uitzonderingen op het Schoonselhof na. => **Zie perknota T**

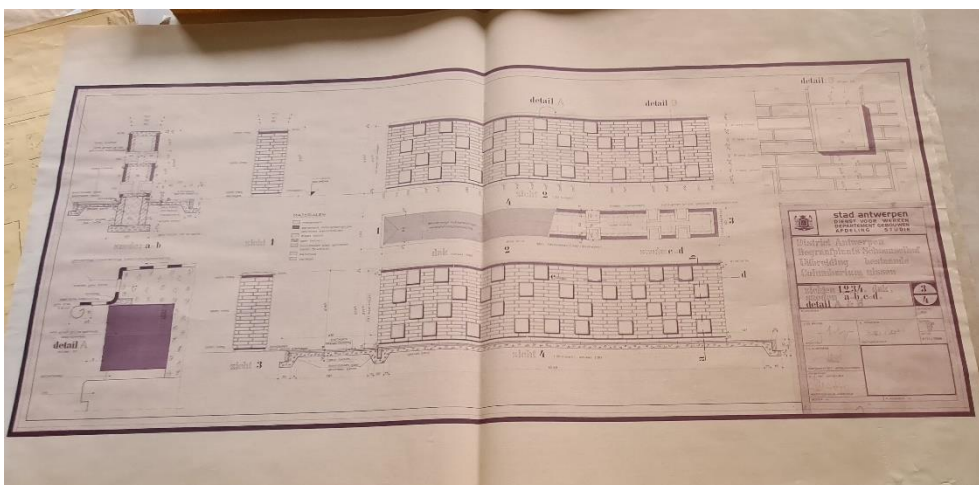
Een mysterie voltrekt zich In juni 1964, wanneer een omgevallen boom een onderaardse cisterne blootlegt, in de nabijheid van het kasteel. Meer informatie bespreken we in het onderdeel **inventarisatie -> archeologisch erfgoed**.

Vanaf de vroege jaren 1970 doen de strooiweide en columbaria hun intrede op het Schoonselhof. Het latere crematorium en de bijhorende nieuwe infrastructuur zullen nog een decennium en meer op zich laten wachten. => **zie nota 'Asbestemmingsperken**

In 1974 werd nieuwe omheining voorzien. Twee jaar later veranderde het funeraire landschap met de komst van de eerste columbaria (ontwerp architect Fr. Smeets, hoofdarchitect R. de Laet en hoofdarchitect-directeur Ferdinand Peeters). Enkele jaren later, in 1981 werden de vele onderhandelingen rond de oprichting van een crematorium bewaarheid en notuleren we de eerste steenlegging van het crematorium op 9/09/1981 (architect Maurice De Vocht, e.a.). Voordien werd in 1981 46.680m² grond werd afgestaan aan de Intercommunale Vereniging voor Crematoriumbeheer (vandaag Pontes). Het werd meteen een primeur, vermits buiten Ukkel in Vlaanderen nog geen crematoria actief waren. De officiële opening ging door op 2/02/1983. De ovens van het crematorium bevonden zich nog in het hoofdgebouw, enkele decennia later zou een nieuwe technische ruimte worden opgetrokken naast het crematorium en werd de beschikbare ruimte verder ingenomen door de administratie. (zie ook onderdeel **inventarisatie -> crematorium en technische ruimtes**)

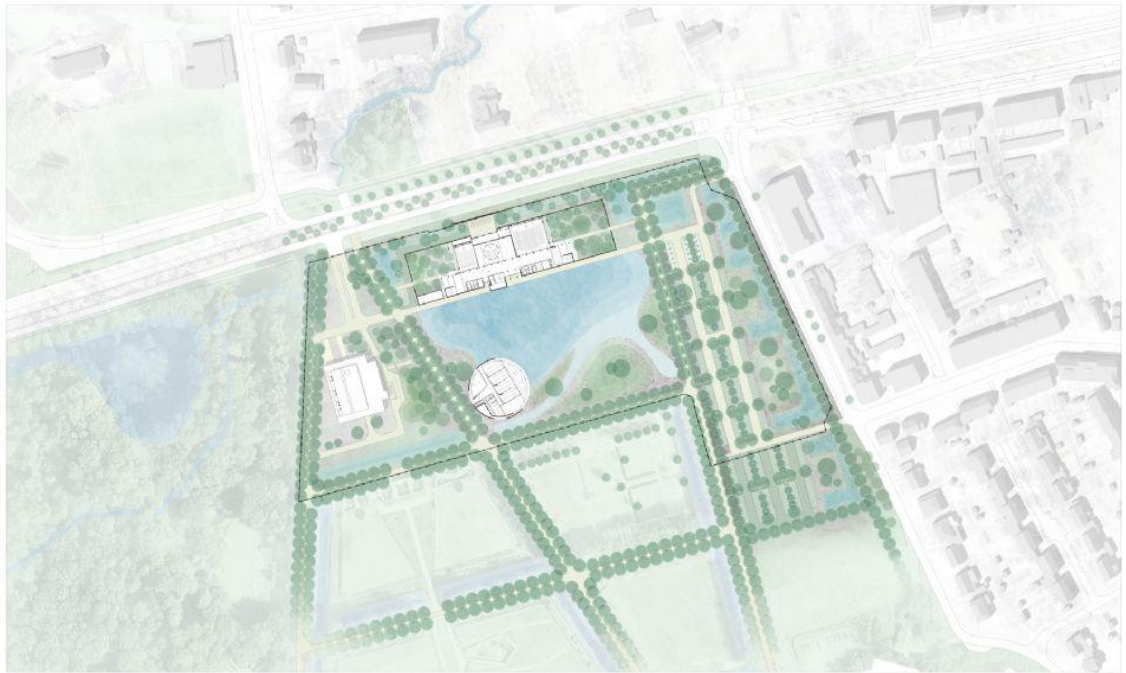
Recente geschiedenis

- 1977: het werkpaard op het Schoonselhof werd op rust gesteld en vervangen door een jonger paard
- 1979: oproep om de Neerhoeve te beschermen (nog niet gerealiseerd)
- 1993: opening eerste islamperk (P) + andere data
- 2021: aankondiging dat de intercommunale Pontes in de nabije toekomst via een erfpachtovereenkomst gebruik zal maken van het kasteel als bijkomende ruimte voor koffietafels.

Figuur 33: plan van het oude columbarium (archief dienst begraafplaatsen – kasteel Schoonselhof)

- 2009: op het Schoonselhof opent het eerste urnenbos in Vlaanderen³⁶ waarin enkel bio-afbreekbare urnen begraven mogen worden (zonder grafmonument)
- 2020: in gebruikneming van nieuw asbestemmingsgebied (op een gebied van 21.000m², met nieuwe urnenvelden, nieuwe strooiweiden en nieuwe columbaria. Architect was Kristoffel Boghaert, samen met Benoît Fondu.
- <https://uitvaartpro.be/nieuw-ontwerp-crematorium-antwerpen-bekend/#:~:text=Het%20ontwerp%20omvat%20de%20bouw,de%20omgeving%20meer%20klimaatbestendig%20maken.>

³⁶ H. de Bouvre, Het momentum van openbloeiende begraafplaatsen, in, T. Ingels en L. Destoop, Memento Mori. De begraafplaats in gesprek, ASP, 2021, p. 173.

2.3. Conclusies historische nota

Gedurende zijn lange geschiedenis drukten diverse eigenaars hun eigen stempel op het Schoonselhof. De stempel met de meeste indruk op het domein is ongetwijfeld de overschakeling van het domein naar begraafplaats, in feite in een nog relatief recente geschiedenis van de site. Sinds 1914 (als we de eerste begraafplaats meerekenen) schakelde het domein van functie: van primaire functie als lusttuin, werd het een begraafplaats. Dit heeft een sterke impact gehad op het landschap, al zijn enkele kernelementen van het domein tot op vandaag behouden gebleven in de historische as.

De oudste graven die hier aanwezig waren zijn al verdwenen (Duitse militairen), maar we vinden wel degelijk oudere graven terug. Deze werden overgebracht van de Kielbegraafplaats en kregen op het Schoonselhof een historisch, maar tegelijkertijd nieuw aangelegd landschap (vb. perken Y en Z1, polderdorpen, joodse perken, etc.).

De begraafplaats genereert zeker ook haar eigen erfgoed sinds 1921 – een periode waarin de kijk op begraven uiteindelijk op relatief korte tijd sterk veranderd is. Met het crematorium en de natuurbegraafplaats is het Schoonselhof ook mee met de meest actuele ontwikkelingen in de wereld van het begraven en cremeren, wat de begraafplaats ook als een levende – actuele – begraafplaats situeert.

We stellen wel vast dat de symbiose tussen de begraaffunctie en de historiek van het domein – reeds van bij de visie van schepen Van Kuyck – een bijzondere oefening is geweest. Deze geeft het domein vandaag zijn unieke karakter, waardoor het zich kan onderscheiden van heel wat andere begraafplaatsen in binnen- en buitenland.